فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره چهارم (پیاپی ۳۰)، زمستان ۱۳۹۸
شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X- ۲۵۸۸
http://serd.khu.ac.ir
صفحات ۶۲-۳۵

تبیین رابطه تنوع منابع درآمدی و کیفیت‌زندگی خانوارهای روستایی*
مورد: دهستان گلمکان شهرستان چناران

مهناز اسماعیلی؛ کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
مریم قاسمی**؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
خدیجه بوزرجمهری؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۷/۱۹ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۳/۲۸

چکیده

یکی از مهمترین استراتژی‌های ارائه شده در چارچوب توسعه پایدار روستایی، رعایت اصل تنوع در منابع درآمدی خانوارهای روستایی است. بر این اساس هر خانوار مجموعه‌ای متنوع از منابع درآمدی در بخش کشاورزی و غیرکشاورزی را برای بقا و بهبود استانداردهای زندگی خود تعریف می‌نماید. از این رو تحقیق حاضر به تبیین رابطه تنوع منابع درآمدی و کیفیت زندگی خانوارهای روستایی می‌پردازد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و واحد تحلیل خانوارهای روستایی است. حجم نمونه ۲۵۸ خانوار در ۱۵ روستا در دهستان گلمکان شهرستان چناران بوده است. متغیر مستقل «تنوع منابع درآمدی» است که به تفکیک بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی به کمک ۱۴ شاخص و متغیر وابسته «کیفیت زندگی خانوارهای روستایی» است که در سه بعد اجتماعی، اقتصادی، محیطی-کالبدی به کمک ۴۸ شاخص کمی گردید. روایی پرسشنامه با استفاده از تحلیل عاملی تاییدی ۶۵,۷۲٪ و پایایی آن با ۰/۸۳ =∝ مورد تایید قرار گرفت. نتایج حاصل از تحلیل واریانس یک طرفه نشان می‌دهد تنوع منابع درآمدی موجب بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی گردیده است. به طوری که میانگین کیفیت زندگی در خانوارهای دارای منابع درآمدی غیرمتنوع با ۲,۹۴، در خانوارهای دارای منابع درآمدی نیمه‌متنوع با ۳,۱۸ و در خانوارهای دارای منابع درآمدی متنوع با ۳,۴۵ بوده است **(sig<0.05)**. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد تنوع فعالیت‌های کشاورزی به طور معناداری در بهبود کیفیت زندگی خانوارها موثر بوده است اما از آنجا که تنوع منابع درآمدی غیرکشاورزی با توجه به اینکه عمدتا مربوط به کارگری با سطح دستمزد پائین بوده است، نتوانسته بر بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی موثر واقع گردد.

واژگان کلیدی: تنوع منابع درآمد، خانوارهای روستایی، فعالیت‌های کشاورزی، کیفیت زندگی، چناران.

*این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی در دانشگاه فردوسی مشهد است.

** magh30@um.ac.ir

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

۱) مقدمه

تنوع بخشی به منابع درآمدی، اقدامی احتیاطی علیه نامطمئنی‌های موجود در اقتصاد خانوار است. منابع درآمدی متنوع حاصل تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی است که میزان درآمد خانوار را به نحوی تثبیت می‌کند که در طول زمان آسیب‌پذیری خانوار را در مقابل بحران‌های احتمالی کاهش می‌دهد. گفته می شود تنوع حالتی دفاعی در مقابله با مخاطرات احتمالی و عدم اطمینان محسوب می‌شود. "هر اندازه سیستمی متنوع‌تر باشد، توانایی بالاتری در کاهش اختلالات خارجی و داخلی خواهد داشت و شرایطی را فراهم خواهد نمود که پایداری و پویایی و ثبات سیستم را در طول زمان و در مکان‌های مختلف نه تنها در مقابل تنش‌های درونی که در برابر تنش‌های خارجی سیستم نیز حفظ خواهد نمود"(کوچکی،۱۳۷۷: ۸۶).

امروزه اقتصاد روستایی، از مجموعه‌ای متنوع از فعالیت‌های اقتصادی کشاورزی و غیرکشاورزی ترکیب یافته است، "بررسی ساختار اقتصادی نواحی روستایی کشور، نشان می‌دهد، همچنان بخش کشاورزی محور اساسی تأمین معیشت به شمار آمده و در اغلب برنامه‌های توسعه نیز مهمترین و تنها رکن اقتصادی روستا محسوب می‌شود، هر چند چنین ساختاری در گذشته با توجه به اقتصاد بسته روستا قابلیت دوام داشت ولی با گسترش بازار و تأثیر انکارناپذیر آن بر فضاهای روستایی و ناپایداری‌های موجود در ابعاد مختلف؛ طبیعی، اقتصادی و اجتماعی"(قاسمی، ۱۳۸۹: ۷)، نخواهد توانست بهبود کیفیت زندگی را در نواحی روستایی تضمین نماید.

ساختار اقتصادی غیرمتنوع نه تنها ساختارهای اقتصادی بلکه ساختارهای اجتماعی و محیطی را نیز تحت-تأثیر قرار داده و باعث وابستگی خانوار به یک منبع درآمدی و افزایش ریسک‌پذیری خانوارهای روستایی در مواجهه با تنش‌های بیرونی و نهایتا کاهش کیفیت زندگی می‌گردد. یکی از مهمترین استراتژی‌های ارائه شده در چارچوب الگوی توسعه پایدار روستایی، تاکید بر تنوع منابع درآمدی خانوارهای روستایی از طریق متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی است. بر این اساس هر خانوار مجموعه‌ای متنوع از منابع درآمدی بخش کشاورزی و غیرکشاورزی را برای بقا و بهبود استانداردهای زندگی به کار می‌گیرد(رکن‌الدین افتخاری و همکاران،۱۳۹۳). مطالعات نشان می‌دهد رعایت اصل تنوع، ثبات و پایداری اقتصادی را به شرح ذیل تسهیل خواهد نمود:

ـ انعطاف‌پذیری بیشتر در مقابل نوسانات آب‌وهوایی، به طوری که سیستم‌های چندبخشی عموما محیط امنی را در برابر حوادث زیانبار آب و هوایی و یا نوسان قیمت‌ها ایجاد می کنند.

ـ توانایی ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمدی برای نیروی انسانی موجود و تازه وارد به جرگه فعالان از یک سو و افزایش زمان کار از سوی دیگر که خود می‌تواند بیکاری پنهان و آشکار را کاهش دهد.

ـ توانایی افزایش بازده سرمایه در بخش‌های مختلف اقتصادی (فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی).

ـ ارتباط بیشتر بین بخش‌های اقتصادی و در نتیجه بهبود کارکرد سیستم اقتصادی منطقه.

کاهش فشار بر منابع پایه محیطی همچون آب‌وخاک و جلوگیری از فرسایش و بهره‌برداری نامناسب از آنها.

ـ توانایی افزایش منابع درآمدی روستاییان و در نتیجه کاهش فقر روستایی(علوی‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۱ـ۱۰).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

"در واقع تنوع فعالیت‌های اقتصادی با کاهش همگنی در اقتصاد روستا موجب افزایش انعطاف‌پذیری و کاهش آسیب‌پذیری خانوارهای روستایی در برابر تکانه‌های بیرونی(خشکسالی، مشکلات بازار و مانند اینها) "(قاسمی و جوان، ۱۳۹۳: ۲۳۸) می‌گردد و در بهبود «کیفیت زندگی» روستائیان موثر است. گفته می‌شود "دسترسی به کیفیت زندگی هزینه و لوازمی دارد، این هزینه‌ها و لوازم را می‌توان در تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی"(نوغانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲۱) و به تبع آن تنوع منابع درآمدی خانوار خلاصه کرد. نگرانی از کیفیت زندگی یکی از مشخصه های جامعه‌ی معاصر است. در بیشتر جوامع صنعتی و درحال توسعه، طرح موضوعی به نام کیفیت زندگی، نشان دهنده‌ی دیدگاهی نو در نگرش موضوعات مربوط به توسعه است. همچنین، کیفیت زندگی به عنوان یک اصل اساسی، پیوسته مورد نظر برنامه‌ریزان و مدیران امر توسعه بوده است(پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰ :۲۹). با توجه به آنچه ذکر شد، مطالعه حاضر به بررسی اثر تنوع منابع درآمدی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی می‌پردازد.

منطقه مورد مطالعه دهستان گلمکان در شهرستان چناران استان خراسان رضوی است. اگر چه فعالیت عمده خانوارهای روستایی دهستان مورد بررسی عمدتا باغداری است، اما روستائیان در سایر فعالیت‌های بخش کشاورزی از قبیل زنبورداری، گلخانه، پرورش آبزیان، پرورش قارچ، گاوداری و ... فعالیت دارند. همچنین در بخش صنعت واحدهای متنوعی همچون جوشکاری و درب و پنجره‌سازی، تراشکاری، نجاری و جعبه‌سازی، منبت‌کاری، شن‌شویی، کارخانه آهک، استخراج سنگ لاشه و امثالهم وجود دارد. در بخش خدمات تعدادی از روستاییان کارگر شهرک صنعتی چناران و تعدادی در مشاغل دیگر بخش خدمات از قبیل رانندگی، کارگر ساختمانی، خرید و فروش میوه، تعمیرگاه ماشین و تعویض روغنی فعالیت دارند. با توجه به وجود فعالیت‌های اقتصادی و منابع درآمدی متنوع در روستاهای دهستان گلمکان (زراعت، باغداری، دامداری، صنعت، خدمات، واحدهای تولیدی، زنبورداری، مرغداری، صنایع دستی و ...) سؤال تحقیق بدین صورت مطرح می گردد: آیا با افزایش تنوع در منابع درآمدی، کیفیت زندگی خانوارهای روستایی بهبود می‌یابد؟

۲) مبانی نظری

در حالی‌که در گذشته تمرکز اصلی جهت توسعه روستایی و تامین معیشت روستاییان افزایش بهره وری فعالیت های کشاورزی بود، در حال حاضر بسیاری از سیاست‌گذاران حرکت اقتصاد روستایی به سمت فعالیتهای متنوع خارج از مزرعه را موتور محرکه رشد روستایی می‌دانند (Asian Development Bank, 2011:4 به نقل از محمدی و رستمی، ۱۳۹۸: ۲۰۲)، بدین‌سان، طی دهه های اخیر توجه به تنوع بخشی اقتصاد روستایی بیشتر گردیده است به طوری که مطالعات متعددی در زمینه تنوع بخشی منابع درآمدی در نواحی روستایی در سطح بین المللی عمدتا از ۱۹۹۰به بعد، و در ایران از ۱۳۸۰به بعد صورت گرفته است. بررسی پیشینه‌ی تحقیق نشان

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

می دهد، مطالعات صورت گرفته در داخل کشور، عمدتا مقوله تنوع فعالیت‌های اقتصادی را مورد توجه قرار داده و این مفهوم را در ارتباط با سازه‌هایی مانند: توسعه‌ی پایدار روستایی، پایداری روستاها، پایدارسازی جمعیتی، امکانات و موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی، تأثیر آن در تاب آوری خانوارها در شرایط خشکسالی مورد توجه قرار داده‌اند. با توجه به اینکه پیرامون کیفیت زندگی در زمینه های مختلف مطالعات زیادی صورت گرفته است، در این قسمت ادبیات تحقیق پیرامون تنوع فعالیت‌های اقتصادی و منابع درآمدی مورد بررسی قرار می گیرد.

جدول۱. ادبیات تحقیق پیرامون تنوع فعالیت‌های اقتصادی و منابع درآمدی

نویسنده/ سال	نتیجه گیری
امانزه ، ایذه و اوکرونکو[۱] ۲۰۱۵	فعالیت های غیرکشاورزی به طور قابل توجهی به درآمد بسیاری از خانوارها در منطقه دولت محلی شمال Nnewi از ایالت آنامبرا کمک کرده است. بر اساس یافته های این مطالعه عاملی که به صورت مثبت و قابل توجهی احتمال کشاورزان روستایی را برای تنوع بخشیدن به درآمدشان، افزایش داده است، میزان ملک است. این مفهوم به گونه‌ای است که افزایش ملک خانواده میزان تنوع در خانواده را افزایش می دهد.
ایمای،گایها و تاپا[۲] ۲۰۱۵	دسترسی به اشتغال غیرکشاورزی روستایی به طور معناداری آسیب‌پذیری در مناطق روستایی ویتنام و هند را کاهش می دهد. همچنین تنوع فعالیت‌های خانوار در بخش غیرکشاورزی خطرات را کاهش می دهد. اشتغال غیرکشاورزی با نیاز به مهارت یا بدون نیاز به مهارت به طور ویژه ای فقر و آسیب پذیری را در هند و همچنین در بعضی سال ها فقر را در ویتنام کاهش می دهد.
جان، ویچمن و اسوالو[۳] ۲۰۱۴	خانوارهای روستایی در کشورهای درحال توسعه، تنوع منابع در آمد را به عنوان یک استراتژی مشترک برای ایجاد ثبات درآمد در طول سال اتخاذ می کنند. این مطالعه شبکه های اجتماعی را به عنوان عاملی مهم که تنوع فعالیت ها را تحت تأثیر قرار می دهد درنظر می گیرد. مقاله به بررسی اینکه آیا شبکه های اجتماعی خانوارها تنوع درآمد در منطقه wayanad در جنوب هند را تحت تأثیر قرار می دهد، می پردازد. نتایج نشان می دهد که تنوع شبکه های اجتماعی خانوارها اثر مثبت و معناداری بر تنوع درآمدشان می گذارد.
هوانگ، فم و یولوبسِیگلو[۴] ۲۰۱۴	تنوع بخشی به فعالیت های غیرکشاورزی گزینه ای مؤثر برای خروج از فقر خانوارهای روستایی کشورهای درحال توسعه پیشنهاد شده است. با استفاده از نظرسنجی استانداردهای زندگی خانوارهای ویتنامی از سال ۲۰۰۲، ۲۰۰۴ ، ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸، اثر دخالت بخش غیرکشاورزی بر فقر و رشد هزینه‌ها مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد در اعضای خانوارهایی که با فعالیت های غیرکشاورزی درگیر هستند احتمال بروز فقر ۷ تا ۱۲ درصد کاهش یافته و مصارف خانوار(هزینه ها، مخارج، پرداخت ها) تا بیشتر از ۱۴٪در طی یک دوره دوساله افزایش یافته است. یافته ها نشان می‌دهد که دخالت بخش غیرکشاورزی ساعات کار در مزرعه را کاهش می دهد اما نه درآمد کشاورزی خانوار را.
تورتوی، گاورلسکو و کملیا [۵] ۲۰۱۲	به بررسی تنوع فعالیت در مزارع به عنوان راه حلی فوری برای مشکل فقر پرداخته اند که می تواند پاسخی مثبت و ممکن برای تغییرات مداوم شرایط اقتصادی به شمار آید. نتایج نشان می دهد تنوع فعالیت اقتصادی در مزارع رومانیایی(تولیدات کوچک و خرد، صنایع دستی، گردشگری و گردشگری روستایی) تأثیر مثبتی بر توسعه ی مزارع

۱. Amanze, Ezeh& Okoronkwo
۲. Imai, Gaiha & Thapa
۳. Johny, Wichmann& Swallow
۴. Hoang, Pham & Ulubaşoğlu
۵. Turtoi, Gavrilescu & Camelia

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

نویسنده/ سال	نتیجه گیری
	چند منظوره داشته و جایگزینی مناسب برای امرار معاش و افزایش درآمد کشاورزان محسوب می گردد. از کل درآمد کشاورزان ۳۱,۷ درصد مربوط به فعالیت های غیرکشاورزی و تنها ۶,۷ درصد مربوط به فعالیت کشاورزی است.
لنجوو هیمانشو، موکوپادیه و مورگای[۱] ۲۰۱۱	بخش غیرکشاورزی در مناطق روستایی هند به طور پیوسته در طول ۳۰ سال گذشته رشد کرده و به طور متوسط به کاهش فقر در مناطق روستایی (هم به طور مستقیم از طریق ایجاد اشتغال و هم به طور غیرمستقیم از طریق تأثیر بر دستمزدهای کشاورزی) کمک کرده است. در پالانپور کاهش فقر روستایی به شدت وابسته به تنوع و گوناگونی اقتصاد روستایی شده است. این مقاله در ادامه ارتباط نزدیک بین کاهش فقر شهری و رشد غیرکشاورزی روستایی (و همراه با آن کاهش فقر روستایی را) برجسته می کند
ازما[۲] ۲۰۱۱	خانواده های متنوع و خانواده های کمترمتنوع به طور قابل توجهی بر حسب متغیرهای مربوط به دارایی های خانوار، بازارها و مؤسسات تفاوت دارند. رفاه خانوارهای روستایی و تنوع غیرکشاورزی (غیرزراعی) روستایی عمدتا توسط دارایی های خانواده از جمله سلامت، آموزش و پرورش و ترکیب سنی خانواده هدایت می شود. خانوارهایی که در جوامع با امکان دسترسی به کود، حمل و نقل عمومی و بازارهای تولید محلی زندگی می کنند، احتمال بیشتری برای مشغول شدن در تنوع غیرکشاورزی و لذت بردن از بهبود رفاه دارند. اهمیت دسترسی به تلویزیون و رادیو به عنوان ابزار رسانه های جمعی مؤثر بر رفتار خانوارها در این تجزیه و تحلیل تأکید شده است. تنوع معیشت تأثیر مثبتی بر سطح رفاه خانوار داشته است.
اشنایدر و نیدلی[۳] ۲۰۱۰	مقاله استراتژی های جدیدی که خانوارهای کشاورز روستایی در جنوب برزیل به کار برده اند را مورد بحث قرار می دهد. این منطقه توسط تغییرات در فناوری تولید که از دهه ۱۹۷۰ رخ داده است، بسیار تحت تأثیر واقع شده است. استراتژی هایی شامل نوآوری در کار و فرایندهای تولید و ... روزنه ای جهت کاهش آسیب‌پذیری اجتماعی است. کشاورزان استراتژی‌های تنوع معیشت را انتخاب کرده اند (درونی سازی منابع، چندکشتی، مقرون به صرفه بودن، بازارهای جایگزین). که منجر به ظهور اشکال جدیدی از پایداری براساس مجموعه ای گسترده و ناهمگون از شیوه های کشاورزی گردیده است.
باباتیونده و کیم[۴] ۲۰۰۹	مقاله به بررسی الگوهای تنوع درآمد در مناطق روستایی نیجریه می پردازد. بررسی ها نشان می دهد ۵۰ درصد از درآمد خانواده هایی که دارای اقتصاد متنوع هستند از منابع خارج از مزرعه بدست می آید. همچنین خانواده های غنی تر به طور چشمگیری تمایل دارند که منابع درآمد متنوع تری داشته باشند، تجزیه و تحلیل اقتصادسنجی تأیید می‌کند که اثر درآمد حاشیه ای مثبت است. به دلیل نقص در بازار، خانواده های فقیر در تنوع بخشیدن به منابع درآمدی شان با محدودیت روبرو هستند.
محمدی و رستمی ۱۳۹۸	اولویت بندی عوامل با استفاده از میانگین نسبی نشان داد تنوع توان های طبیعی، اقتصادی و اجتماعی جهت تنوع بخشی اقتصادی روستاها "مهمترین قوت"، عدم ایجاد زمینه‌های ایجاد مشاغل تبدیلی کشاورزی و دامداری "مهمترین ضعف"، حرکت نظام اقتصادی کشور به بازگشایی مرزها و سیاست تجارت درهای بازخارجی "مهمترین فرصت" و تبلیغات منفی مبنی بر عدم امنیت در مناطق مرزی نیز "مهمترین تهدید" مؤثر بر عملکرد مطلوب متنوع سازی اقتصادی در سطح روستاهای منطقه بوده و راهبردهای مؤثر جهت بهبود وضعیت تنوع بخشی اقتصادی روستاهای منطقه، راهبردهای تهاجمی است.
مطیعی لنگرودی و همکاران ۱۳۹۸	نتایج نشان می دهد ساختار فعالیت های اقتصادی در روستاهای بخش رحمت آباد و بلوکات، از وضعیت نامطلوبی برخوردار است. موانع تنوع بخشی در بعد زیرساختی و نهادی با مجموع اثرگذاری ۰/۹۲۰ بیشترین تأثیر را بر روی سایر ابعاد (بعد محیطی، اجتماعی و اقتصادی) داشته و مهم ترین مانع در تنوع بخشی به فعالیت های اقتصادی در روستاهای این بخش است. همچنین در بررسی قابلیت های تنوع بخشی اقتصاد روستایی، بعد محیط طبیعی با ضریب ۰/۳۷۸ بیشترین تأثیر را بر روی سایر ابعاد (محیط اقتصادی و محیط اجتماعی-فرهنگی) داشته است.

۱. Himanshu, Lanjouw, Mukhopadhyay & Murgai

۲. Asmah

۳. Schneider & Niederle

۴. Babatunde &Qaim

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

نویسنده/ سال	نتیجه گیری
تقدیسی و همکاران ۱۳۹۷	نتایج تحلیل واریانس یک طرفه نشان می دهد که میانگین نمره ی تنوع فعالیت های اقتصادی در روستاهای پایدار ۳۸,۶ درصد، در روستاهای نیمه پایدار ۳۰,۷ درصد و در روستاهای ناپایدار ۲۷,۵ درصد است. به منظور بررسی دقیق تر رابطه بین پایداری و تنوع، از همبستگی پیرسون استفاده شد. بررسی ها نشان داد که رابطه ی بین پایداری و تنوع مستقیم و به میزان ۰,۷۷ درصد بود، که از نظر شدت قوی است. بر این اساس، نتایج نشان می دهد که متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در نواحی روستایی می تواند پایداری سکونتگاه ها و درنتیجه توسعه پایدار روستایی را تقویت کند.
رهبری و همکاران ۱۳۹۶	به غیر از مؤلفه های نظام های محیطی و کالبدی که شرایط مساعدی را به جهت ایجاد و گسترش مشاغل غیرکشاورزی در بخش مورد مطالعه نشان داده است، دیگر مؤلفه های زمینه ساز اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به گونه ای نبوده است که زمینه را جهت ایجاد و گسترش مشاغل غیرکشاورزی فراهم آورد. مساعد نبودن مؤلفه های زمینه ساز ایجاد و توسعه ی بخش غیرکشاورزی، به ویژه مؤلفه های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی موجبات جابه جایی های گسترده روستایی- شهری، به ویژه نیروهای جوان و تحصیلکرده به شهرستان نیشابور و دیگر شهرهای استان و به دنبال آن، از دست رفتن فرصت های اقتصادی به ویژه در بخش کشاورزی را فراهم آورده و منجر به ناپایداری سکونتگاه های روستایی در ناحیه مورد مطالعه شده است.
معصومی و حیاتی ۱۳۹۶	مفاهیم کارآفرینی و اقتصاد غیرزراعی، دارای ابعاد، عناصر و اهداف مشترکی هستند. بنابراین نتایج بررسی های این مطالعه، ظرفیت کاربرد اقتصاد غیرزراعی روستایی به عنوان کاربرد کارآفرینانه را تأیید می کند. در پایان، الزامات و چالش های کاربرد اقتصاد غیرزراعی روستایی مورد بحث قرار گرفته اند.
صادقی و همکاران ۱۳۹۵	نتایج آزمون همبستگی ۰,۷۶۵ نشان دهنده ی همبستگی مستقیم بیین تنوع اقتصادی و ابعاد پایداری روستایی است؛ علاوه بر این، روستاها را از نظر پایداری اقتصادی، در سه سطح جغرافیایی «دره ای (رودخانه ای)، دشتی و کوهستانی» نیز رتبه بندی کرده که روستاهای رودخانه ای به دلیل بهره مندی از تنوع درآمدی، دارای پایداری بالاتری نسبت به سایر نواحی می باشند. در این راستا، بهترین راهکار برای ارتقای وضعیت درآمدی روستاییان از طریق تنوع بخشی به اقتصاد با تأکید بر توان محیطی آن ها به دست می آید.
مجتهدی ۱۳۹۴	۵۹ درصد از خانوارهای نمونه به شغل کشاورزی و ۴۱ درصد از آن‌ها به مشاغل غیرکشاورزی مشغول‌اند. نتایج حاصل از برآورد الگوی لاجیت چندگانه و اثرات نهایی متغیرها نشان داد، متغیرهای تحصیلات سرپرست خانوار، متوسط درآمد خانوار، سهم درآمد متفرقه، قابلیت گردشگری منطقه و استفاده از یارانه نهاده‌ها اثر منفی و متغیرهای تنوع دام و حضور در کلاس ترویجی کشاورزی اثر مثبتی بر احتمال پرداختن به شغل کشاورزی دارد. ضمن اینکه در مجموع متغیرهای تنوع دام، سهم درآمد متفرقه، قابلیت گردشگری منطقه، حضور در کلاس ترویجی، تحصیلات سرپرست خانوار، متوسط درآمد و استفاده از یارانه نهاده‌های کشاورزی، بر احتمال پرداختن به شغل های دولتی، دستمزدی و خوداشتغالی تأثیر معنی‌داری نشان دادند.
سالارپور و خدادادی حسینی ۱۳۹۴	منابع درآمدی روستاییان شهرستان زابل شامل درآمد حاصل از فعالیت های کشاورزی، دامی و جنبی می باشد و سهم درآمد بخش کشاورزی بیش از سایر بخش ها است. مدل لوجیت ارائه شده نیز برای بخش های مختلف درآمدی در سطح بالایی معنی دار شد. بیشترین ارزش احتمال نیز پس از تخمین مدل برای بخش درآمد زراعی به دست آمد. به منظورایجاد تنوع درآمدی بین خانوارهای روستایی شهرستان زابل و کاهش فقر نیاز به سرمایه گذاری در حمل و نقل و امر آموزش و افزایش دسترسی روستاییان به بازار فروش می باشد.

بررسی پیشینه تحقیق نشان‌می‌دهد که مطالعات انجام شده در ارتباط با موضوع را می‌توان در دسته‌های مختلفی به شرح ذیل قرار داد:

ـ دسته‌ای از مطالعات به بررسی **تنوع منابع درآمدی خانوارها و الگوهای تنوع درآمد در مناطق**

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

روستایی می پردازند. در این زمینه می‌توان به مطالعه اولیل و هنسون(۲۰۱۳)[۱] باباتونده و کوییم(۲۰۰۹)[۲] جونی و همکاران(۲۰۱۴)[۳] سالارپور و خدادادی حسینی (۱۳۹۴) اشاره کرد. نتایج این مطالعات نشان می‌دهد که تنوع درآمد می‌تواند به عنوان استراتژی جهت کاهش فقر درنظرگرفته شود. خانوارهای روستایی در کشورهای درحال-توسعه، تنوع منابع درآمد را به عنوان یک استراتژی مشترک برای تثبیت درآمد خود در طول سال اتخاذ می‌کنند.

ـ دسته‌ای از مطالعات به بررسی **فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی متنوع** می‌پردازند. در این زمینه می توان به مطالعه‌ی آجانی و همکاران[۴](۲۰۱۴)، کروسلیکیکا[۵](۲۰۱۲) اشاره کرد. که تأثیر مثبت آن‌ها را در ایجاد اشتغال و به دنبال آن، اثر آن را بر توانمندسازی و امثالهم را مورد بررسی قرار می‌دهد. مشارکت در این فعالیت‌ها نقش مهمی در افزایش درآمد خانوارهای روستایی ایفا می‌کند. فعالیت‌های غیرکشاورزی تکمیلی در کنار کشاورزی به عنوان منابع مکمل پرسود می‌توانند به کشاورزان رومانیایی و اروپایی کمک کنند.

ـ دسته‌ای از مطالعات به بررسی **تنوع نظام زراعی و تنوع محصول** (به عنوان یک استراتژی برای رشد کشاورزی) می‌پردازند. در این زمینه می‌توان به مطالعه‌ی لوئیس، رحمان(۲۰۰۹)[۶] سوکالایا اشاره کرد. مفهوم ضمنی این سیاست کلیدی این است که تنوع‌دادن محصول یک استراتژی مطلوب برای رشد کشاورزی در کشورهای مختلف است. توسعه زیرساخت‌های روستایی نیز ضروری است. که این امر نه تنها کارایی فنی را بهبود می‌بخشد، بلکه ممکن است تنوع محصول را، با بازکردن فرصت‌هایی برای نفوذ فناوری، بازاریابی، ذخیره‌سازی و تأمین منابع ترویج دهد. بنابراین ابزارهای سیاست‌گذاری گسترده برای اجرای مؤثر برنامه های تنوع محصول پیشنهاد شده است.

ـ دسته‌ای از مطالعات به بررسی **فعالیت‌های غیرکشاورزی/غیرزراعی** می‌پردازند. در این زمینه می‌توان به مطالعه‌ی هیمانشو[۷](۲۰۱۱)، امانز[۸](۲۰۱۵) ریردون و همکاران[۹](۲۰۰۱) هریس و برمن(۱۹۹۱)[۱۰]

---

[۱] Olale & Henson
[۲] Babatunde& Qaim
[۳] Johny, Wichmann &Swallow
[۴] Ajani, E. N., & Igbokwe, E. M.
[۵] KRUSZLICIKA, M., CHIRIţESCU, V., GAVRILESCU, C., Oana-Ioana, P. O. P., & ANDREI, D. R.
[۶] Rahman, S
[۷] Himanshu, H., Lanjouw, P., Mukhopadhyay, A., & Murgai, R.
[۸] Amanze, Ezeh& Okoronkwo
[۹] Reardon, T., Berdegué, J., & Escobar, G.
[۱۰] Harriss, J., Breman, J., & Mundle, S.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

ریردون(۱۹۹۷)[۱]، گیبسون و اولیویا[۲](۲۰۱۰)، تورتوی و همکاران(۲۰۱۲) [۳]و معصومی و حیاتی (۱۳۹۶) اشاره کرد. بخش غیرکشاورزی در مناطق روستایی کشورهای درحال‌توسعه، به عنوان کمک‌کننده به رشد اقتصادی، ایجاد اشتغال، تنوع معیشت و کاهش فقر تلقی می‌شود. دسترسی به زیرساخت در برخی مطالعات به عنوان عاملی در نظرگرفته می‌شود که اشتغال روستایی غیرکشاورزی و درآمد را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد اما کمتر مورد توجه قرار گرفته‌است. تنوع بخشیدن به فعالیت‌های غیرکشاورزی به عنوان راه مؤثری برای خروج از فقر خانوارهای روستایی درکشورهای درحال‌توسعه پیشنهاد شده است. اشتغال خارج از مزرعه سهم قابل ملاحظه‌ای از درآمد خانوار را تشکیل می‌دهد. دسترسی به اشتغال غیرکشاورزی روستایی به طور ویژه‌ای آسیب‌پذیری را کاهش می‌دهد. کار دستمزدی غیرکشاورزی، در مقایسه با درآمد و دستمزد بخش کشاورزی، در اکثر مناطق قابل‌توجه‌است. این درآمدها برای امنیت غذایی و سرمایه‌گذاری مزرعه اهمیت زیادی دارد.

ـ دسته ای از مطالعات به بررسی **تنوع به عنوان یک استراتژی معیشت، عوامل و محدودیت‌های تنوع و اثرات تنوع در مناطق فقیر** می‌پردازند. در این زمینه می‌توان به مطالعه‌ی الیس(۱۹۹۸)،[۴] نیه هوف(۲۰۰۴)،[۵] اسکوبال[۶](۲۰۰۱)،لانگ و همکاران،[۷](۲۰۱۳) و مجتهدی (۱۳۹۴) و مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۸) و محمدی و رستمی (۱۳۹۸) اشاره‌کرد. دلایل تنوع درآمد خانوارها چند مورد است: دسترسی به دارایی‌های عمومی مثل جاده‌ها و دارایی‌های خصوصی از جمله آموزش و پرورش و منابع اعتباری یک عامل مهم در تنوع و گوناگونی است. افزایش دسترسی به این دارایی‌ها، به خانواده‌های روستایی برای افزایش خوداشتغالی‌شان و اشتغال در بخش غیرکشاورزی کمک خواهدکرد. رفع محدودیت‌ها و افزایش فرصت‌های تنوع‌بخشی برای خانوارها می‌تواند قابلیت-های بیشتری برای بهبودبخشیدن به تأمین، تضمین و امنیت معیشت فراهم می‌کند. محدودیت‌های اصلی که خانوارها در منطقه متنوع شده با آن مواجه هستند عبارتند از: پایه ضعیف دارایی، عدم تسهیلات اعتباری، کمبود امکانات آگاهی و آموزش، عدم زیرساخت های روستایی و فقدان فرصت در بخش غیرکشاورزی، در حالی که محدودیت‌های اصلی در مناطق کمترمتنوع عبارتند از: تجهیزات حمل‌ونقل ضعیف، پایه ضعیف دارایی، وضعیت نامطلوب کشت و آب‌وهوایی، عدم امکانات اعتباری، عدم آگاهی و آموزش و عدم زیرساخت‌های اساسی. شواهد نشان می دهد خانوارهای فقیرتر، فرصت‌های کمتری در فعالیت‌های غیرزراعی از جمله پرورش دام و کار

[۱] Reardon, T.
[۲] Gibson, J., & Olivia, S.
[۳] Turtoi, Gavrilescu& Camelia
[۴] Ellis, F.
[۵] Niehof, A.
[۶] Escobal, J.
[۷] Lange،Piorr،Siebert, Zasada

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

غیرکشاورزی و در نتیجه درآمد متنوع دارند. مطالعات صورت گرفته بیانگر این مطلب است که در مطالعات داخلی بر خلاف مطالعات خارجی عمدتا تنوع فعالیت های اقتصادی مد نظر بوده است، نه تنوع منابع درآمدی خانوارهای روستایی. همچنین اگر چه در سال‌های اخیر بر تعداد حوزه‌های مطالعاتی کیفیت زندگی در ایران خصوصا در زمینه علوم اجتماعی و جغرافیا افزوده شده ولی این میزان مطالعات نسبت به اهمیت آن خصوصا در فضاهای روستایی محدود است. بررسی پیشینه تحقیق نشان‌داد در زمینه موضوع مورد مطالعه یعنی «تبیین رابطه تنوع منابع درآمدی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی» مطالعه‌ای مشاهده نگردید.

طی دوران حاکمیت دانش علمی توسعه (منبعث از شرایط زمانی و مکانی و نظام جهانی) پارادایم‌های متفاوتی از توسعه بروز و ظهور یافته‌اند که هر یک از پارادایم‌ها در عصر خویش در همه سطوح و اجزای ناظر بر مدیریت توسعه رسوخ یافته و پیامدهای خاص مکانی- فضایی در عرصه جهانی، منطقه ای، ملی و سرزمینی نیز داشته‌اند. به طورکلی پارادایم‌های عمده توسعه در نیم قرن اخیر شامل: پارادایم رشد (دهه ۵۰ میلادی)؛ پارادایم باز توزیع منابع و تأمین نیازهای اساسی (دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی) و پارادایم توسعه پایدار (دهه ۸۰ میلادی) است. روند حاکم بر ابعاد شکلی و محتوایی توسعه، نمایانگر نوعی تکامل از حیث بار مفهومی ناظر بر آن است، به گونه ای که از برداشت و باوری تک ساختی (رشد) به برداشت و باوری چندساختی (توسعه پایدار)، تغییر جهت داده است، جدای از تمایزات مفهومی و کارکردی هر یک از پارادایم های فوق، آنچه که قابل تأکید است، همانا تفاوت وجوه شناختی، ادراکی میان پارادایم جدید و قدیم توسعه می باشد. بطور مشخص مرز میان پارادایم جدید و قدیم، جایگزینی محوریت انسان در توسعه به جای محوریت فناوری طی دهه های گذشته است(ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷: ۲۳ به نقل از شفیق و یدقار، ۱۳۸۰).

در چارچوب روند تحولی مفهوم توسعه، به معنای عام آن، مفهوم توسعه روستایی نیز در گذر زمان، دچار تغییر و تحول شده است. زمینه بروز و دگرگونی در الگوی توسعه روستایی با پیروی از الگوی حاکم بر توسعه (توسعه پایدار) از دهه ۸۰ میلادی ایجاد شده‌است. در چارچوب «توسعهٔ پایدار روستایی» به توسعهٔ همه‌جانبهٔ اجتماعات روستایی در قالب رویکردهای زیر توجه می‌شود(شکل ۱).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

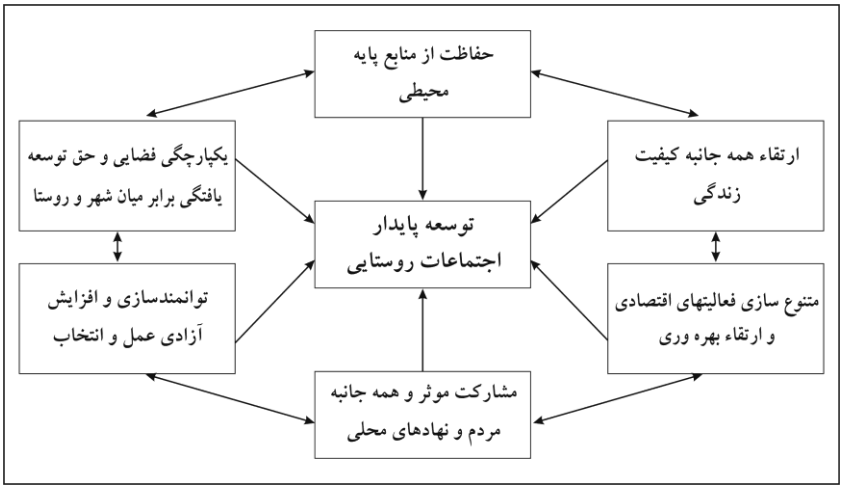

شکل ۱. چارچوب راهبردی توسعهٔ پایدار روستایی

مآخذ: قاسمی، ۱۳۸۹: ۸۰ به نقل از ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷، ۱۹.

موارد فوق زمانی جنبه برنامه‌ای و سپس اجرایی می‌یابند که اصول و فرایندهای توسعه پایدار روستایی مورد تأکید و وفاق قرارگیرد، زیرا اصول و فرایندهای توسعه پایدار (به عنوان تئوری پایه در برنامه‌ریزی همه‌جانبه) از یک سو و اصول عملیاتی آن برای نیل به توسعه همه‌جانبه و پایدار اجتماعات روستایی از سوی دیگر در ارتباط می باشند(ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷، ۱۹ به نقل از Osterwalder, 2003). در توسعه پایدار روستایی نه تنها از نگرش بخشی به روستا و توسعه‌ی روستایی کاملا پرهیز می شود، بلکه در کنار فعالیت های مختلف کشاورزی و دامی، مقوله تنوع‌بخشی منابع درآمدی و تأکید بر فعالیت‌های غیرزراعی و خارج از مزرعه مورد تأکید بیشتری قرار دارد(پاسبان، ۱۳۸۶: ۴). تنوع منابع درآمدی به دو بخش زراعی و غیرزراعی قابل تفکیک است:

- تنوع در منابع درآمدی بخش کشاورزی: که به‌دنبال ایجاد درآمد از طریق تنوع‌بخشی در الگوی کشت محصولات، فعالیت‌های دامداری، پرورش آبزیان، پرورش زنبور عسل، کشت‌های گلخانه‌ای، و مانند اینها است. "چمبرز با معرفی «کشاورزی سوم» در برابر دو گونه دیگر کشاورزی (صنعتی و انقلاب سبز) به تشریح فعالیت های معیشتی کشاورزان خرده پا می پردازد. از نظر وی کشاورزی اول یا صنعتی که در شمال و در کشتزارهای جنوب یافت می شود، یک کشاورزی استاندارد و ساده است. کشاورزی دوم یا انقلاب سبز که در کشورهای جنوب یافت می شود نیز تا اندازه ای یک شکل و ساده، همراه با مجموعه ای از روش های بسیار ثمربخش است که در شرایط تحت کنترل اعمال می شود. کشاورزی سوم با این دو متفاوت است و پیچیده، متنوع و ریسک پذیر (CDR)[۱] است. کشاورزان صنعتی و انقلاب سبز به دنبال استاندارد، ساده، کنترل و جایگزین‌کردن سرمایه با کار و به حداقل رساندن مدیریت هستند. در مقابل کشاورزان CDR اغلب

[۱]. Complex Diverse and Risk-prone.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

در پی کاهش ریسک و افزایش غذا و درآمد از طریق پیچیده کردن، تنوع بخشیدن و تشدید استفاده از کار در نظامهای زراعی، افزودن بر حجم کار و به حداکثررساندن مدیریت هستند"(ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷: ۲۶۶).

- تنوع در منابع درآمدی بخش غیرکشاورزی (غیرزراعی):[۱] طبق تعریف مرکز آمار ایران(۱۳۷۷)، فعالیت‌های غیرزراعی به فعالیت‌هایی اطلاق می شود که به طور مستقیم از زراعت، باغداری یا دامداری سرچشمه نمی‌گیرند، درآمدهای حاصل از این قبیل فعالیت‌ها درآمد غیرزراعی نامیده می شود. به عقیده رائو بخش غیرزراعی در مناطق روستایی شامل همه فعالیت‌های خارج از کشاورزی و در بخش دوم و سوم اقتصادی که در مناطق روستایی صورت می گیرد، می‌شود. این بخش ها مجموعه ناهماهنگی از گروههای متنوع را شامل می شود که از واحدهای صنعتی پیچیده جدید تا فعالیت های سنتی یک صنعتگر روستایی را دربرمی گیرد(پاسبان، ۱۳۸۶: ۴). بررسی ها نشان می دهد روند عمومی جابه جایی نیروی کار در ایران از بخش کشاورزی به غیرکشاورزی صعودی است، و به طور متوسط در هر سال بیش از ۳ درصد از نیروی کار بخش کشاورزی به بخش غیرکشاورزی منتقل می شود(علی پور و موسوی، ۱۳۹۷: ۲۰۵).

اهمیت رهیافت متنوع‌سازی منابع درآمدی در این است که چنانچه بخش کشاورزی دچار رکود شود، اقتصاد غیرزراعی ممکن است برخی خسارت‌ها را برطرف سازد(World Bank, 2007). به نظر می‌رسد تنوع منابع درآمد با کاهش ریسک خانوار در بحران‌های مختلف من جمله نوسانات بازار، خشکسالی و امثالهم، آسیب‌پذیری را کاهش داده و موجب بهبود کیفیت زندگی روستائیان می‌شود. در واقع با تنوع بخشی به منابع درآمدی خانوارهای روستایی، "پایداری منابع طبیعی و پایداری معیشت خانوارهای بهره بردار هر دو تضمین می‌شوند، زیرا تنوع منابع درآمد می‌تواند جایگزینی برای فائق آمدن بر شرایط زندگی نامطلوب و فقر در این مناطق باشد(کریمی و کرمی دهکردی، ۱۳۹۴: ۳۴۹).

کیفیت زندگی مفهوم گسترده‌ای است که دارای معانی گوناگونی برای افراد و گروه‌های مختلف است. برخی آن را به عنوان قابلیت زیست‌پذیری، برخی دیگر به عنوان سنجه‌ای برای میزان جذابیت و برخی به عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایتمندی و ... تفسیر کرده‌اند. با این وجود، هنوز تعریف قابل قبول جهانی برای این مفهوم صورت نگرفته‌است. زیرا بسیاری از محققان بر این باورند که کیفیت زندگی مفهومی چندوجهی، نسبی، متأثر از زمان، مکان، ارزش‌های فردی و اجتماعی است(خادم الحسینی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۹). با توجه به مطالعات صورت گرفته روش‌شناسی واحدی برای تعیین قلمروها و معرف‌های کیفیت زندگی وجود ندارد و انتخاب قلمروها و معرف‌ها و روش سنجش کیفیت زندگی براساس اهداف مطالعه، قضاوت‌های شخصی محقّق، ویژگیهای ناحیه مورد مطالعه و داده‌های در دسترس صورت می‌گیرد(رضوانی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۲ـ۳۸). بنابراین در مطالعه حاضر کیفیت زندگی بر اساس

۱. Rural Non Farm Economy

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

چارچوب ارائه شده (شکل ۲) توسط کمپ و همکارانش در سال ۲۰۰۳ مورد بررسی قرار می‌گیرد (Kamp et al, 2003:5).

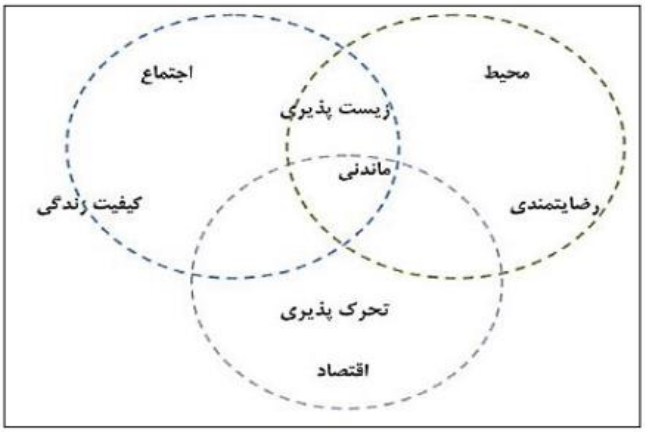

شکل ۲. مدل عوامل سهیم در کیفیت زندگی از دیدگاه اکولوژیکی انسانی

Kamp et al, 2003:5

مزیت این مدل این است که تقابل بین قلمروها صریحا معین گردیده است و تصویری از مفاهیم زیست پذیری، کیفیت زندگی و پایداری در ارتباط متقابل با همدیگر بیان گردیده است(شکل۲).(Kamp et al, ۲۰۰۳: ۱۱). با توجه به مطالعات صورت گرفته می‌توان گفت که تفاوت‌های عمده در مدل‌های کیفیت زندگی به دلیل تفاوت در مقیاس، شاخص‌ها و قلمروهای زندگی است که در مطالعات گوناگون کیفیت زندگی مورد توجه قرار گرفته‌اند. به استناد مطالعات اخیر، ابعاد کیفیت زندگی شامل اجتماعی و فرهنگی، زیست محیطی و اقتصادی است(Cagliero,2011,41). در تحقیق حاضر وقتی صحبت از کیفیت زندگی به میان می‌آید، منظور عمدتاً شرایط خارجی حاکم بر معادله کیفیت زندگی در ابعاد «اقتصادی و اجتماعی و محیطی» است که مربوط به وقایع قابل مشاهده بوده و به ناچار از اطلاعات ثانویه استخراج می‌شوند همچون: توان انجام مسافرت سالانه به همراه خانواده، دید و بازدید اقوام و خویشاوندان، کیفیت مسکن و ... البته با توجه به اینکه ارزیابی کیفیت زندگی نمی‌تواند فقط با بررسی شرایط خارجی تعیین شود در مواردی به بررسی برداشت افراد از شرایط زندگی نیز پرداخته شده است مانند علاقه به زندگی در روستا، تمایل به مهاجرت به شهر، احساس رضایت از شغل، علاقه به ازدواج در روستا، رضایت از زندگی، تمایل به فرزندآوری و غیره

بدیهی است، بهبود کیفیت زندگی روستائیان بدون توجه به توسعه اقتصاد روستاها امری تحقق‌ناپذیر است. سطح پایین درآمدها، محدودیت فرصت‌های شغلی، بیکاری آشکار و پنهان، تکیه تولید بر چند محصول خاص کشاورزی، محدودیت‌های بازاریابی و بازاررسانی از جمله موانع بهبود کیفیت زندگی روستائیان به شمار می‌آیند که بخش زیادی از این موانع تحت تأثیر ساختار اقتصادی غیرمتنوع شکل گرفته است. متنوع‌سازی فعالیت‌های

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

اقتصادی به عنوان استراتژی بنیادی موجب ایجاد اشتغال، تثبیت جمعیت، بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی تجدیدشونده، تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی، افزایش تولید و انباشت پس‌انداز، افزایش خودآگاهی، شخصیت و هویت فردی و ملی و در نهایت بهبود کیفیت زندگی می‌شود(علوی‌زاده، ۱۳۸۹: ۴). باتوجه به آنچه مطرح شد در مطالعه حاضر رویکرد تنوع منابع درآمدی در چارچوب الگوی توسعه پایدار روستایی جهت بهبود کیفیت زندگی روستائیان مورد توجه و تأکید قرار گرفته است(شکل ۳).

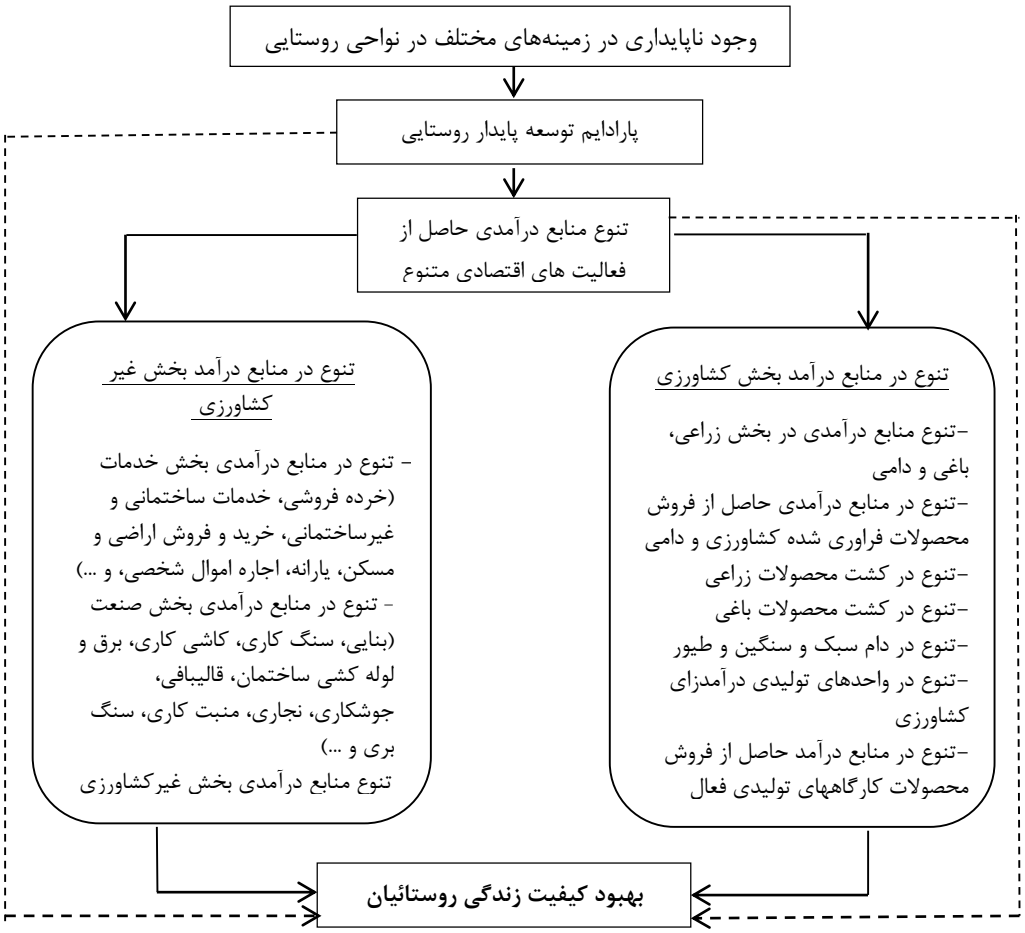

شکل ۳. مدل نظری تحقیق

۳) روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی- تحلیلی است. جامعه آماری سکونتگاه‌های روستایی دهستان گلمکان و واحد تحلیل خانوارهای روستایی است. در تحقیق حاضر «کیفیت زندگی» متغیر وابسته است. از آنجا که هنوز چارچوب مفهومی قابل قبول جهانی برای سنجش کیفیت زندگی و روش‌شناسی واحدی برای تعیین قلمروها و معرف‌های کیفیت زندگی به دلیل چندبعدی بودن آن، وجود ندارد، انتخاب قلمروها و معرف‌ها و روش سنجش کیفیت زندگی، براساس اهداف مطالعه، قضاوت‌های شخصی محقق، ویژگی‌های ناحیه‌ی مورد

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

مطالعه و داده‌های در دسترس صورت می‌گیرد(آزادی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۶ـ۵۵). بنابراین در مطالعه حاضر کیفیت زندگی در سه بعد اجتماعی اقتصادی، محیطی-کالبدی به کمک ۴۸ شاخص در طیف لیکرت به شرح جدول ۲ مورد بررسی قرار گرفت. لازم به ذکر است روش وزن دهی مورد استفاده در این بررسی روش تخصیص نقطه‌ای بوده است.

جدول ۲. عمده ترین ابعاد و شاخص‌های مورد بررسی جهت سنجش متغیر وابسته تحقیق

بعد	متغیر	شاخص/وزن	مآخذ
بعد اقتصادی	توانایی تامین نیازهای اساسی	توانایی تامین هزینه تحصیل فرزندان (۰/۰۵)، توانایی تأمین پوشاک خانواده (۰/۰۶)، تامین مواد غذایی مورد نیاز خانواده (۰/۰۵)، متوسط هزینه های خانواده (۰/۰۷)	عنبری، ۱۳۸۹، قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶
	توانایی تامین نیازهای غیراساسی	توانایی تهیه کالاهای غیرضروری (طلا، لوازم منزل لوکس شامل: مبلمان، لوستر، لوازم برقی غیرضرور) (۰/۰۸)، توانایی تعویض وسایل فرسوده منزل (۰/۰۶)	اونق، ۱۳۸۴، قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶
	سرمایه گذاری و پس انداز	توانایی سرمایه گذاری در قالب خرید مسکن در شهر (۰/۰۹)، توانایی خرید خودرو (۰/۰۷)، کفایت پس انداز برای مواجهه با پیشامدهای ناگهانی(۰/۰۸)	لایارد، ۲۰۰۵ به نقل از محمدی یگانه و همکاران۱۳۹۲، رافائل و همکاران، ۱۹۹۶
	درآمد و اشتغال	وجود زمینه های شغلی برای جوانان در روستا(۰/۱)، رضایت سطح دستمزدها (۰/۰۷)، رضایت از شغل(۰/۰۷)، تناسب درآمد با میزان زحمت متحمل شده(۰/۰۷)، رضایت از درامد(۰/۰۸)	اسمیت، ۲۰۰۲، قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶
بعد اجتماعی	بهزیستی	احساس پیشرفت در زندگی(۰/۰۷)، احساس شادی و مسرت(۰/۰۶)	کامینز، ۲۰۰۰، هاگرتی و همکاران، ۲۰۰۱
	بهداشت و سلامت	میزان مصرف مواد پروتئینی در هفته (گوشت قرمز، گوشت سفید و ...) (۰/۰۶)، میزان مصرف سبزیجات و میوه در هفته(۰/۰۴)، دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی(۰/۰۳)، احساس زندگی در شرایط اضطراب اور و نگرانی و تنش(۰/۰۵)، احساس سلامت جسمانی(۰/۰۹)	اسمیت، ۲۰۰۲ کامپ و همکاران، ۲۰۰۳ به نقل از رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹
	امنیت عمومی	حضور مؤثر نیروی انتظامی(۰/۰۴)، میزان وقوع جرم در روستا(۰/۰۳)، رضایت کلی از وضعیت امنیت در روستا(۰/۰۵)، نگرانی از تردد همسر و فرزندان در شب (۰/۰۵)،	کامینز، ۱۹۹۷ قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶
	آموزش	دسترسی به امکانات آموزشی(۰/۰۵)، رضایت از کیفیت امکانات آموزشی(۰/۰۳)، حمایت مالی از فرزندان جهت ادامه تحصیلات در دانشگاه(۰/۰۵)، علاقه مندی به ادامه تحصیل در بین جوانان خانواده (۰/۰۴)	اسمیت، ۲۰۰۲، قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶
	اوقات فراغت	توانایی انجام مسافرت سالانه به همراه خانواده(۰/۰۴)، دسترسی به امکانات فرهنگی- تفریحی (۰/۰۲)، دسترسی به اینترنت در منزل(۰/۰۴)	قدمی و همکاران، ۱۳۸۹
	تعامل و مشارکت اجتماعی	میزان تمایل به شرکت در انتخابات(۰/۰۲)، مشارکت در امور مختلف مذهبی(۰/۰۲)، تمایل به شرکت در مناسبت های ملی(۰/۰۲)، میزان بازدید از اقوام و خویشاوندان(۰/۰۴)	شالاک، ۲۰۰۰، قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶
	همبستگی اجتماعی	میزان رابطه خانوادگی و رفت و آمد با همسایگان(۰/۰۳)، تلاش جهت حل اختلافات بصورت کدخدا منشانه در محل(۰/۰۳)	لایارد، ۲۰۰۵ به نقل از محمدی یگانه و همکاران، ۱۳۹۲
بعد کالبدی -	کیفیت محیط	تمایل به مهاجرت ـ تعلق مکانی(۰/۰۹)، رضایت از بهداشت محیط زندگی(۰/۱۱)، جمع آوری و دفع زباله(۰/۱۱)، کیفیت آب آشامیدنی(۰/۰۸)، آلودگی صوتی و سروصدا(۰/۰۳)	قدمی و همکاران،۱۳۸۹، قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

	دسترسی به خدمات	دسترسی به امکانات تجاری(۰/۰۶)، دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی(۰/۰۷)	نقوی، ۱۳۹۱، قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶
	مسکن	کیفیت مصالح بکار رفته در مسکن(۰/۱۵)، تجهیزات و امکانات مسکن(۰/۱۴)، میزان انطباق مسکن با قوانین و استانداردهای ساخت و ساز (۰/۱۶)	پسیون، ۱۹۹۵ به نقل از رضوانی و همکاران، ۱۳۸۷

به نظر می رسد تنوع منابع درآمدی به عنوان متغیر مستقل بر «کیفیت زندگی» تأثیر می‌گذارد و رعایت اصل تنوع در بهبود کیفیت زندگی خانوار در ابعاد مختلف در نواحی روستایی مؤثر واقع گردد. در تحقیق حاضر تنوع منابع درآمدی در دو بخش «کشاورزی» و «غیرکشاورزی» در مقیاس نسبی مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۳).

جدول ۳. شاخص‌های مورد بررسی در سنجش متغیر مستقل تحقیق (تنوع منابع درآمدی).

بعد	شاخص/ وزن
تنوع در منابع درآمدی بخش کشاورزی	تنوع در منابع درآمدی کشاورزی در بخش زراعی (فروش محصولات زراعی) (۰/۱۳)، تنوع در منابع درآمدی کشاورزی در بخش باغی(فروش محصولات باغی) (۰/۱۵)، تنوع در منابع درآمدی کشاورزی در بخش دامی(گاو-گوسفند-بز) (۰/۱۴)، تنوع در منابع درآمدی حاصل از محصولات فراوری شده کشاورزی (خشکبار، مربا، لواشک، ترشی، رشته و ...) (۰/۰۳)، تنوع در منابع درآمدی حاصل از محصولات فراوری شده دامی (کشک، ماست، پنیر، روغن و ...) (۰/۰۴)، تنوع در کشت محصولات زراعی (۰/۰۸)، تنوع در کشت محصولات باغی (۰/۰۹)، تنوع در دام سبک و سنگین(۰/۰۹)، تنوع در طیور (۰/۰۲)، تنوع در واحدهای تولیدی کشاورزی(تعداد کندو، پرورش قارچ، گلخانه، گاوداری، شیلات، کرم ابریشم و ...)(۰/۱۸)، تنوع در فروش محصولات تولیدی کشاورزی (۰/۰۵).
تنوع در منابع درآمدی بخش غیرکشاورزی	تنوع در منابع درآمدی بخش خدمات (خرده فروشی، تهیه و فروش نهاده ها و محصولات کشاورزی، تهیه و فروش مصالح ساختمانی، فعالیت در ارائه خدمات غیرساختمانی(راننده، سرایداری و خدمات وابسته)، نگهبانی تأسیسات و خانه های دوم، خرید و فروش اراضی و مسکن، یارانه، مستمری ها، اجاره اموال شخصی، راننده، کارگر کشاورز، کار در واحدهای دامداری، آبیاری اراضی مالکان خانه های دوم، و ...(۰/۵)، تنوع در منابع درآمدی بخش صنعت (بنایی، سنگ کاری، کاشی کاری، برق و لوله کشی ساختمان، قالیبافی، جوشکاری، نجاری، جعبه سازی، منبت کاری، پخت نان، سنگ بری و ...)(۰/۵)

روایی سازه کیفیت زندگی به وسیله «تحلیل عاملی تأییدی» مورد بررسی قرار گرفت. لازم به ذکر است که استفاده از تحلیل عامل، مبنایی برای تأیید ابعاد یک مفهوم است(غیاثوند، ۱۳۹۲: ۲۲۱ـ۲۲۰). یافته های کیزرمایر (Kaiser-Meyer >0.7)و بارتلت (sig≤0.05) مناسب‌بودن انتخاب معرف‌های لازم برای تحلیل عاملی را در بعد اقتصادی و اجتماعی و کالبدی ـ محیطی و سازه کیفیت زندگی نشان می‌دهد. در این مدل در مجموع با استفاده از چرخش متعامد از نوع وریماکس در بعد اجتماعی ۲۵ شاخص با ۶۱,۰۱ درصد واریانس و در بعد اقتصادی ۱۴ شاخص با ۶۵,۲۳ درصد و در بعد کالبدی ـ محیطی ۹ شاخص با ۶۴,۴ واریانس تبیین شده است. در کل سازه کیفیت زندگی با ۴۸ شاخص دارای میزان درصد واریانس تبیین شده برابر با ۶۵,۷۲ درصد است. بنابراین می توان بیان کرد بعد اقتصادی و اجتماعی و کالبدی- محیطی کیفیت زندگی و در کل مفهوم کیفیت زندگی از اعتبار سازه ای برخوردار است. بررسی پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ انجام گرفت. در بعد اقتصادی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

این ضریب ۰,۷۲۷، در بعد اجتماعی ۰,۷۲۸ و در بعد کالبدی ـ محیطی ۰,۵۶۹ به دست آمد و در کل مقدار آلفای کرونباخ برای ۴۸ شاخص ۰,۸۳ به دست آمد. ضریب پایایی بدست آمده در حد بالا است و این موضوع نشان دهنده همبستگی درونی بین متغیرها برای سنجش مفاهیم مورد نظر است. بدین ترتیب می‌توان گفت که تحقیق از قابلیت اعتماد و یا پایایی لازم برخوردار است (جدول ۴).

جدول ۴. نتایج آلفای کرونباخ و تحلیل عاملی تاییدی در مورد پایایی و روایی کیفیت زندگی

کیفیت زندگی	تعداد شاخص‌ها	بررسی روایی	بررسی پایایی
		Initial Eigenvalues* Cumulative %	آلفای کرونباخ
بعد اقتصادی	۱۴	۶۵,۲۳	۰,۷۲۷
بعد اجتماعی	۲۵	۶۱,۰۱۲	۰,۷۲۸
بعد کالبدی-محیطی	۹	۶۴,۴	۰,۵۶۹
کیفیت زندگی	۴۸	۶۵,۷۲	۰,۸۳

*- Extraction Method: Maximum Likelihood

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران، دهستان گلمکان دارای ۱۵ آبادی بیش از ۲۰ خانوار بوده‌است که در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفتند. حجم خانوارهای نمونه به کمک فرمول کوکران با d=0.057 & N=2115 معادل ۲۵۸ خانوار تعیین گردید. لازم به ذکر است که حجم خانوارهای نمونه در هر یک از روستاهای مورد بررسی به کمک قاعده تسهیم به نسبت تعیین شد(جدول ۵).

جدول ۵. ویژگی‌های مکانی ـ فضایی روستاهای نمونه تحقیق و حجم خانوار نمونه در هر روستا

نام روستا	تیپ روستا	فاصله تا مشهد (به کیلومتر)	فاصله تا چناران(به کیلومتر)	نوع راه دسترسی به کیلومتر		جمعیت ۱۳۹۵	خانوار ۱۳۹۵	تعداد خانوار نمونه
				آسفالته	خاکی			
کلاته‌پایه	کوهپایه ای	۷۰	۴۵	۷۰	۴	۷۹۰	۲۲۷	۲۶
آبقد	کوهپایه ای	۵۲	۱۷	۵۲	-	۴۲۲	۱۳۲	۱۹
فریزی	کوهستانی	۷۰	۲۷	۷۰	-	۳۸۸	۱۴۹	۳۲
دولت‌آباد	کوهستانی	۵۰	۳۳	۵۰	-	۹۱۹	۲۸۵	۲۴
احمدآباد	دشتی	۴۵	۲۵	۴۵	۵	۵۲۲	۱۶۴	۱۹
کاهو	کوهپایه ای	۳۵	۳۵	۳۵	-	۵۵۵	۱۸۸	۲۲
به‌آباد	دشتی	۳۰	۱۵	۳۰	-	۸۷۶	۲۵۴	۲۳
گاوطرنا	کوهپایه ای	۳۷	۱۷	۳۷	-	۵۱۶	۱۴۷	۱۵
هاشم‌آباد	کوهپایه ای	۴۰	۳۰	۴۰	-	۳۱۲	۹۳	۱۰
جمعاب	کوهپایه ای	۵۰	۷	۵۰	-	۱۹۸	۵۸	۱۰

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

خیج	دشتی	۵۰	۱۵	۵۰	-	۵۲۴	۱۴۷	۱۸
خیرآباد	دشتی	۴۵	۲۰	۴۵	-	۲۹۷	۸۴	۱۰
اسلام‌آباد	دشتی	۴۰	۵	۴۰	-	۲۱۶	۶۷	۱۰
چنار	کوهستانی	۵۵	۳۰	۵۵	۱	۳۵۰	۱۱۱	۱۰
نوزاد	کوهستانی	۴۷	۲۰	۴۷	۳	۳۴	۹	۱۰
میانگین/جمع		۴۷,۷	۲۲,۷	-	-	۶۹۱۹	۲۱۱۵	۲۵۸

۴)یافته‌های تحقیق

از مجموع ۲۵۸ سرپرست خانوار مورد بررسی در ۱۵ روستای دهستان گلمکان، ۹۵,۷ درصد مرد (معادل ۲۴۷ نفر) و ۱۱ نفر (معادل ۴,۳ درصد) زن هستند. ۹۸,۸ درصد پاسخگویان (معادل ۲۵۵ نفر) متأهل و ۱,۲ درصد (معادل ۳ نفر) مجرد هستند. میانگین سنی پاسخگویان ۴۸ سال، حداقل ۲۲ و حداکثر سنی ۹۰ سال است.

۷۲,۵ درصد پاسخگویان دارای سواد ابتدایی و پائین‌تر بوده اند و تنها ۲,۶ درصد پاسخگویان (معادل ۴ نفر) دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند. از نظر وضعیت شغلی۴۹,۶ درصد پاسخگویان شاغل در بخش کشاورزی (شامل زیربخش‌های زراعت، باغداری، دامداری، واحدهای تولیدی نظیر زنبورداری)، ۴,۳ درصد شاغل در بخش صنعت، ۳۶,۸ درصد شاغل در بخش خدمات(کارگر، مشاغل آزاد مانند مغازه‌دار، فروش مصالح ساختمانی و جمع آوری شیر)، ۸,۵ درصد غیرفعال(شامل افراد بازنشسته، تحت پوشش کمیته امداد و ...) بوده اند و ۰,۸ درصد به این سوال پاسخ ندادند.

درحال‌حاضر در الگوی کشت زراعی و باغی منطقه مورد مطالعه تنوع وجود دارد به طوری که خانوارهای زراعت کار (۴۰ خانوار) حداقل ۲ محصول کشت می‌کنند و به طور متوسط بیش از یک نوع محصول زراعی را به بازار عرضه می‌کنند. خانوارهای باغدار (۱۳۰ خانوار) بیش از ۴ محصول کشت می‌کنند که هر خانوار باغدار حداقل ۳ محصول به فروش می‌رساند. خانوارهای جالیزکار نیز به طور متوسط ۳ محصول کشت می‌کنند که حداقل یک محصول را به بازار عرضه می‌کنند. در بین پاسخگویان ۳۰ خانوار دارای گاو و ۶۳ خانوار دارای گوسفند و بز بوده اند به طور متوسط هر خانوار دارای ۲۵ راس گوسفند بوده است که هر خانوار حداقل ۹ راس را به فروش می‌رساند. همچنین ۸۰ خانوار دارای طیور بوده اند که هر خانوار حداقل ۲ نوع از انواع طیور را در منزل با اهداف مختلف نگهداری می‌کنند. در بین خانوارهای مورد بررسی ۴۰ خانوار به فراوری محصولات دامی می‌پردازند که هر خانوار ۵ محصول فراوری شده دامی تولید می‌کنند، از بین ۴۰ خانوار فراوری کننده محصولات دامی ۲۶ خانوار حداقل ۲ محصول فراوری شده دامی خود را به بازار عرضه می‌کنند. همچنین ۳۵ خانوار به فراوری محصولات باغی و زراعی می پردازند که به طور متوسط هر خانوار ۳ محصول فراوری شده زراعی و باغی تولید می‌کند، از بین ۳۵ خانوار فراوری کننده محصولات دامی ۲۳ خانوار حداقل ۱ محصول فراوری شده باغی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

و زراعی خود را به بازار عرضه می‌کنند. همچنین در بین خانوارهای مورد بررسی ۲۱ خانوار دارای یکی از واحدهای تولیدی کشاورزی (گاوداری، مرغداری، گلخانه، پرورش قارچ و ...) بوده اند که از این تعداد ۱۵ خانوار محصولات تولیدی خود را به بازار عرضه می کنند.

از مجموع خانوارهای مورد بررسی تعداد ۱۵۸ خانوار در مشاغل مختلف بخش خدمات مشغول به فعالیت بوده‌اند. که البته درصدی از این افراد دارای فعالیت های مختلف کشاورزی مانند باغداری هم بوده اند. همچنین تعداد ۱۸ خانوار هم در مشاغل مختلف بخش صنعت مانند منبت کاری، سنگ بری و ... مشغول به فعالیت بوده‌اند. تحقیق حاضر در راستای بررسی اثرات تنوع منابع درآمدی (اعم از کشاورزی و غیرکشاورزی) بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی تهیه و تنظیم گردیده است. به منظور بررسی اثرگذاری متغیر مستقل(تنوع منابع درآمدی) بر متغیر وابسته(کیفیت زندگی) از تحلیل واریانس یک طرفه(Anova) استفاده گردید. در واقع به کمک این آزمون تفاوت میانگین کیفیت زندگی در بین سه گروه خانوار دارای منابع درآمدی متنوع کشاورزی، متنوع غیرکشاورزی و متنوع (کشاورزی و غیرکشاورزی) مورد بررسی قرار گرفت. لازم به ذکر است قبل از انجام آزمون مفروضات آن به شرح جدول ۷ و ۸ بررسی گردید. مطابق جدول شماره ۷ متغیر وابسته تحقیق(کیفیت زندگی) از توزیع نرمال برخوردار است.

جدول۷. نتایج آزمون کولموگراف–اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن متغیر وابسته تحقیق (کیفیت زندگی)

تعداد پاسخگویان	میانگین	انحراف استاندارد	مقدار z	ضریب چولگی SK	ضریب کشیدگی KU	نتیجه آزمون
۲۵۸	۳,۱	۰,۹۴	۰,۲	-۰,۱۷	-۰,۳۷	نرمال

همچنین مطابق جدول ۸ با توجه به مقدار به دست آمده .sig که برابر با ۰,۶۵، ۰,۱ و۰,۳ می باشد و بزرگتر از ۰,۰۵ است، می توان نتیجه گرفت که واریانس نمونه ها همگن می باشد ملاحظه می شود که مفروضات آزمون تحلیل واریانس یک طرفه جهت پاسخ به سوال تحقیق مورد تایید قرار گرفت.

جدول۸. آزمون برابری واریانس متغیر وابسته با استفاده از آزمون لون[1]

متغیر وابسته	متغیر مستقل	آماره لون Levene Statistic	درجه آزادی۱ df1	درجه آزادی۲ df2	سطح معناداری Sig.
کیفیت زندگی	تنوع منابع درآمدی	۰,۰۸۳	۲	۲۵۵	۰,۶۵
کیفیت زندگی	تنوع منابع درآمدی غیرکشاورزی	۱,۷۷	۶	۲۴۸	۰,۱۰۵
کیفیت زندگی	تنوع منابع درآمدی کشاورزی	۰,۹۶۸	۲	۲۵۵	۰,۳۸۱

[1] .Test of Homogeneity of Variances

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

در آزمون تحلیل واریانس رد شدن H0 (مبنی بر برابری میانگین کیفیت زندگی بین خانوارهای دارای تنوع درآمدی یا عدم اثرگذاری متغیر مستقل بر متغیر وابسته) بدین معناست که بخش با اهمیتی از واریانس متغیر وابسته به سبب تفاوت های بین نمونه ای است و تفاوت در میانگین گروهها ناشی از اثرگذاری متغیرهای مستقل است.

اثرگذاری تنوع منابع درآمدی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی

بر اساس آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (جدول۹) مقدار سطح معناداری کمتر از ۰,۰۵ است(sig=۰,۰۲۳). بنابراین فرض صفر تحقیق مبنی بر برابری میانگین کیفیت زندگی بین خانوارهای متنوع، نیمه متنوع و غیرمتنوع (جدول ۱۰) رد می شود و فرض یک تحقیق مبنی بر تفاوت میانگین کیفیت زندگی بین خانوارهای مختلف تنوع درآمدی مورد پذیرش قرار می گیرد. در واقع تنوع منابع درآمدی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در دهستان گلمکان مؤثر بوده است.

جدول ۹. آزمون تحلیل واریانس یک طرفه برای مقایسه میانگین کیفیت زندگی خانوارهای روستایی بر اساس تنوع منابع درآمدی

تنوع منابع درآمدی	جمع مربعات	درجه ازادی	میانگین مربعات	F	Sig.
بین گروهی	۶,۶۶۰	۲	۳,۳۳۰	۳,۸۱	۰,۰۲۳
درون گروهی	۲۲۲,۷۲	۲۵۵	۰,۸۷۳		
کل	۲۲۹,۳۸۰	۲۵۷			

جدول۱۰. میانگین کیفیت زندگی و ابعاد آن بر اساس گروه بندی خانوارها به لحاظ تنوع منابع درآمدی

تنوع منابع درآمدی	تعداد	درصد	بعد اقتصادی کیفیت زندگی	بعد اجتماعی کیفیت زندگی	بعد کالبدی ـ محیطی	کیفیت زندگی
غیرمتنوع	۱۱۳	۴۳,۸	۲,۰۴۳	۲,۹۸۲	۳,۲۹۴	۲,۹۴
نیمه متنوع	۱۲۳	۴۷,۷	۲,۲۸۳	۳,۱۵۸	۳,۴۹۳	۳,۱۸
متنوع	۲۲	۸,۵۳	۲,۴۰۱	۳,۱۷۸	۳,۵۱۸	۳,۴۵

همان گونه که در جدول۱۰ مشاهده می شود، ۱۱۳ خانوار (معادل ۴۳,۸ درصد خانوارها) به لحاظ منابع درآمدی، غیرمتنوع، ۱۲۳ خانوار (معادل ۴۷,۷ درصد خانوارها) نیمه متنوع و ۲۲ خانوار (معادل ۸,۵ درصد خانوارها) متنوع بوده اند. میانگین کیفیت زندگی در بین خانوارهای دارای منابع درآمدی غیرمتنوع ۲,۹، در بین خانوارهای دارای منابع درآمدی نیمه متنوع ۳,۱۸ و در بین خانوارهای دارای منابع درآمدی متنوع ۳,۴۵ بوده

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

است. همان گونه که مشاهده می شود با افزایش تنوع در منابع درآمدی، نمره کیفیت زندگی خانوارهای روستایی نیز افزایش می یابد.

با توجه به وجود تفاوت معنادار نمره کیفیت زندگی بین خانوارهای مورد بررسی به لحاظ تنوع منابع درآمدی، به منظور بررسی اختلاف میانگین‌ها از آزمون اختلاف میانگین LSD استفاده شد. بر اساس جدول LSD و سطح معناداری به دست آمده، اختلاف میانگین کیفیت زندگی خانوارهای دارای منابع درآمدی متنوع با غیرمتنوع و برعکس غیرمتنوع با متنوع معنادار شده‌است. همچنین اختلاف میانگین کیفیت زندگی خانوارهای دارای منابع درآمدی غیرمتنوع با نیمه متنوع معنادار شده است (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. بررسی تفاوت میانگین کیفیت زندگی بر اساس تنوع معیشتی با استفاده از LSD

(I) درجه تنوع منابع درآمدی	(J) درجه تنوع منابع درآمدی	تفاوت میانگین (I – j)	خطای انحراف	Sig.	سطح احتمال ۹۵٪	
					حداقل	حداکثر
متنوع	غیرمتنوع	۰,۵۱۶*	۰,۲۱۷	۰,۰۱۸	۰,۰۸۷	۰,۹۴۵
	نیمه متنوع	۰,۲۶۷	۰,۲۱۶	۰,۲۱۷	-۰,۱۵۸	۰,۶۹۳
نیمه متنوع	متنوع	-۰,۲۶۷	۰,۲۱۶	۰,۲۱۷	-۰,۶۹۳	۰,۱۵۸
	غیرمتنوع	۰,۲۴۸*	۰,۱۲۱	۰,۰۴۲	۰,۰۰۹	۰,۴۸۸
غیرمتنوع	متنوع	-۰,۵۱۶*	۰,۲۱۷	۰,۰۱۸	-۰,۹۴۵	-۰,۰۸۷
	نیمه متنوع	-۰,۲۴۸*	۰,۱۲۱	۰,۰۴۲	-۰,۴۸۸	-۰,۰۰۹

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

با توجه به نتایج آزمون، فرضیه تحقیق مبنی بر «تنوع در منابع درآمدی به میزان زیادی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی تأثیر داشته است» مورد پذیرش قرار می گیرد.

اثرگذاری تنوع منابع درآمدی کشاورزی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی

مطابق جدول ۱۲سطح معناداری کمتر از ۰,۰۵ است(sig=۰,۰۳). بنابراین فرض صفر تحقیق مبنی بر برابری میانگین کیفیت زندگی بین خانوارهای دارای منابع درآمدی متنوع، نیمه متنوع و غیرمتنوع به لحاظ کشاورزی رد می شود و فرض یک تحقیق مبنی بر وجود تفاوت معنی دار کیفیت زندگی بین خانوارهای دارای منابع درآمدی مختلف در بخش کشاورزی مورد پذیرش قرار می‌گیرد. در واقع تنوع منابع درآمدی در بخش کشاورزی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در دهستان گلمکان مؤثر بوده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

جدول ۱۲. آزمون تحلیل واریانس یک طرفه برای مقایسه میانگین کیفیت زندگی خانوارهای روستایی بر اساس تنوع منابع درآمدی بخش کشاورزی

تنوع منابع درآمدی کشاورزی	جمع مربعات	درجه ازادی	میانگین مربعات	F	Sig.
بین گروهی	۲,۰۳۲	۲	۱,۰۱۶	۳,۴۲۹	۰,۰۳۴
درون گروهی	۷۵,۵۳۴	۲۵۵	۰,۲۹۶		
کل	۷۷,۵۶۶	۲۵۷			

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

جدول۱۳. میانگین کیفیت زندگی و ابعاد آن بر اساس گروه بندی خانوارها به لحاظ تنوع منابع درآمدی کشاورزی

تنوع منابع درآمدی کشاورزی	تعداد	درصد	بعد اقتصادی کیفیت زندگی	بعد اجتماعی کیفیت زندگی	بعد کالبدی ـ محیطی	کیفیت زندگی
غیرمتنوع	۱۳۵	۵۲,۳۲۵	۲,۱۰۶	۳,۰۴۰	۳,۳۷۳	۲,۹۷
نیمه متنوع	۱۱۰	۴۲,۶۳۵	۲,۳۸۲	۳,۱۱۵	۳,۵۷۹	۳,۲۲
متنوع	۱۳	۵,۰۳۸	۲,۴۶۳	۳,۴۹۰	۳,۳۵۲	۳,۲۳

همان گونه که در جدول ۱۳ مشاهده می شود ۱۳۵ خانوار (معادل ۵۲,۳ درصد) به لحاظ منابع درآمدی کشاورزی غیرمتنوع، ۱۱۰ خانوار (معادل ۴۲,۶ درصد) نیمه متنوع و ۱۳ خانوار (معادل ۵,۰۳ درصد) به لحاظ منابع درآمدی کشاورزی متنوع بوده اند. میانگین کیفیت زندگی در بین خانوارهای دارای منابع درآمدی غیرمتنوع ۲,۹۷، در بین خانوارهای دارای منابع درآمدی نیمه متنوع ۳,۲۲ و در بین خانوارهای دارای منابع درآمدی متنوع به لحاظ کشاورزی ۳,۲۳ بوده است. در واقع با افزایش تنوع در منابع درآمدی بخش کشاورزی، نمره کیفیت زندگی خانوارهای روستایی نیز افزایش می یابد.

با توجه به وجود تفاوت معنادار نمره کیفیت زندگی بین خانوارهای مورد بررسی به لحاظ تنوع منابع درآمدی، به منظور بررسی اختلاف میانگین ها از آزمون اختلاف میانگین LSD استفاده می نماییم. مطابق جدول ۱۴ و سطح معناداری به دست آمده، اختلاف میانگین کیفیت زندگی خانوارهای دارای منابع درآمدی کشاورزی نیمه متنوع با غیرمتنوع معنادار شده است. در واقع این دو گروه از نظر متوسط کیفیت زندگی با هم اختلاف دارند.

جدول۱۴. بررسی تفاوت میانگین کیفیت زندگی بر اساس تنوع منابع درآمدی بخش کشاورزی با استفاده از LSD

(I) درجه تنوع منابع درآمدی کشاورزی	(J) درجه تنوع منابع درآمدی کشاورزی	تفاوت میانگین (I – j)	خطای انحراف	Sig.	سطح احتمال ۹۵٪	
					حداقل	حداکثر
متنوع	نیمه متنوع	-۰,۰۸۰۲۵	۰,۱۵۹۶۲	۰,۶۱۶	-۰,۳۹۴۶	۰,۲۳۴۱
	غیر متنوع	۰,۱۰۲۵۹	۰,۱۵۸۰۵	۰,۵۱۷	-۰,۲۰۸۷	۰,۴۱۳۸

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

نیمه متنوع	غیرمتنوع	۰,۱۸۲۸۴*	۰,۰۶۹۹۱	۰,۰۰۹	۰,۰۴۵۲	۰,۳۲۰۵
	متنوع	۰,۰۸۰۲۵	۰,۱۵۹۶۲	۰,۶۱۶	-۰,۲۳۴۱	۰,۳۹۴۶
غیرمتنوع	نیمه متنوع	-۰,۱۸۲۸۴*	۰,۶۹۹۱	۰,۰۰۹	-۰,۳۲۰۵	-۰,۰۴۵۲
	متنوع	-۰,۱۰۲۵۹	۰,۱۵۸۰۵	۰,۵۱۷	-۰,۴۱۳۸	۰,۲۰۸۷

با توجه به نتایج آزمون، فرضیه تحقیق مبنی بر «تنوع در منابع درآمدی کشاورزی به میزان زیادی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی تأثیر داشته است» مورد پذیرش قرار می گیرد.

اثرگذاری تنوع منابع درآمدی غیرکشاورزی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی

با توجه به سطح معناداری در آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (sig=۰,۳۷). فرض صفر مبنی بر برابری میانگین کیفیت زندگی بین خانوارهای متنوع، نیمه متنوع و غیرمتنوع به لحاظ منابع درآمدی غیرکشاورزی پذیرفته می شود و فرض یک مبنی بر تفاوت میانگین کیفیت زندگی بین خانوارهای مختلف دارای منابع درآمدی متنوع در بخش غیرکشاورزی رد می شود. در واقع تنوع منابع درآمدی غیرکشاورزی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در دهستان گلمکان مؤثر نبوده است.

جدول ۱۵. آزمون تحلیل واریانس یک طرفه برای مقایسه میانگین کیفیت زندگی خانوارهای روستایی بر اساس تنوع منابع درآمدی غیرکشاورزی

تنوع غیرکشاورزی	جمع مربعات	درجه ازادی	میانگین مربعات	F	Sig.
بین گروهی	۰,۵۹۸	۲	۰,۲۹۹	۰,۹۹۱	۰,۳۷۳
درون گروهی	۷۶,۹۶۸	۲۵۵	۰,۳۰۲		
کل	۷۷,۵۶۶	۲۵۷			

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

علی رغم وجود نسبی فعالیت غیرکشاورزی در سطح روستاهای مورد بررسی، نتایج تحقیق نشان می دهد این فعالیت ها نتوانسته موجب افزایش درآمد، بهبود اقتصاد خانوار و افزایش رفاه و در نهایت بهبود کیفیت زندگی روستائیان گردد. چون اغلب فعالیت های غیرکشاورزی موجود در دهستان، مشاغل دستمزدی و بدون نیاز به مهارت کافی می باشد که تنها در بخشی از سال امکان فعالیت درآن ها وجود دارد(مانند مشاغل خدماتی: کارگر ساختمانی و کشاورزی و ...) و به علاوه متوسط درآمد ماهیانه شاغلین در بخش خدمات حدود ۷۳۵۰۰۰ تومان به دست آمده است که در شرایط فعلی رقم نسبتا پائینی است. همچنین خانوارهای شاغل در فعالیت های اقتصادی بخش غیرکشاورزی صرفا به یک فعالیت، مانند کارگری،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

خرده فروشی و سنگ بری مشغول بوده‌اند و این امر نمره تنوع منابع درآمدی غیرکشاورزی را بسیار پائین می‌آورد. اما تنوع کشاورزی با توجه به رونق فعالیت‌های کشاورزی در سطح منطقه مورد مطالعه مشهودتر بوده است.

۵) نتیجه‌گیری

تنوع به عنوان راهبردی معیشتی، فرایند اقدام به فعالیتهای متعدد زراعی و غیرزراعی در سطح مزرعه یا خارج از آن با هدف تأمین بقا و بهبودبخشی به دارایی‌ها (طبیعی، فیزیکی، انسانی، مادی و اجتماعی) برای ارتقاء استاندارد زندگی است. در این پژوهش تلاش گردیده رابطه تنوع منابع درآمدی (اعم از کشاورزی و غیرکشاورزی) با کیفیت زندگی خانوارهای روستایی تبیین گردد. نتایج تحلیل واریانس یک طرفه (Anova (Sig= ۰,۰۲). نشان می دهد که رابطه معناداری بین تنوع منابع درآمدی و کیفیت زندگی وجود دارد. به طوری که با افزایش تنوع منابع درآمدی، کیفیت زندگی نیز بهبود می‌یابد(میانگین کیفیت زندگی خانوارهای متنوع ۳,۴۵، خانوارهای نیمه متنوع ۳,۱۸و خانوارهای غیرمتنوع ۲,۹۴ به دست آمده است). در واقع تنوع بخشی به منابع درآمدی (کشاورزی و غیرکشاورزی) گزینه ای موثر در بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی است. همچنین با توجه به سطح معناداری به دست آمده (Sig=۰,۰۳) تنوع در منابع درآمدی بخش کشاورزی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در دهستان گلمکان مؤثر بوده است. به طوری که میانگین کیفیت زندگی خانوارهای متنوع ۳,۲۳، نیمه متنوع ۳,۲۲ و غیر متنوع ۲,۹۷ است. به این معنی که با افزایش تنوع در فعالیت های کشاورزی، کیفیت زندگی نیز بهبود می یابد. این مطلب با توجه به رونق فعالیت های کشاورزی در سطح منطقه قابل تبیین است.

همچنین با توجه به سطح معناداری (Sig= ۰,۳۷) تنوع منابع درآمدی بخش غیرکشاورزی بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در دهستان گلمکان مؤثر نبوده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد علی رغم وجود نسبی فعالیت غیرکشاورزی در روستاهای مورد بررسی، این فعالیت ها نتوانسته موجب افزایش درآمد، بهبود اقتصاد خانوار و افزایش رفاه و در نهایت بهبود کیفیت زندگی گردد. نتایج پژوهش حاضر با مطالعه اولیل و هنسون(۲۰۱۳)، باباتونده و کوییم(۲۰۰۹)، جونی و همکاران(۲۰۱۴) سالارپور و خدادادی حسینی (۱۳۹۴) همسویی دارد. نتایج این مطالعات نشان می‌دهد که تنوع درآمد فقر را کاهش داده و موجب تثبیت درآمد می گردد و بر بهبود مؤلفه‌های مختلف کیفیت زندگی تأثیر مثبتی دارد. در ادامه به منظور افزایش منابع درآمد خانوارهای روستایی راهکارهایی به شرح ذیل پیشنهاد می شود:

- حمایت نهادهای مسئول و متولی بخش کشاورزی در زمینه تامین سرمایه لازم برای تنوع بخشی منابع درآمدی در زمینه های مختلف کشاورزی مانند پرواربندی،کندوی زنبور عسل، پرورش قارچ، پرورش ماهی و ...

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

- حمایت گسترده فنی، مشاوره ای و مالی ... به منظور تنوع بخشی منابع درآمدی غیرکشاورزی (احیاء صنایع دستی، استفاده از ظرفیت های گردشگری در نواحی روستایی و ...)
- تشویق جوانان و زنان روستایی به کارافرینی در زمینه های مختلف و راه‌اندازی کسب و کارهای خرد خانگی در نواحی روستایی

۶) منابع

- ازکیا، مصطفی و علی ایمانی، (۱۳۸۷)، **توسعه پایدار روستایی**، تهران: انتشارات اطلاعات.
- اصغرپورماسوله، احمدرضا، (۱۳۹۲)، **آمار مقدماتی برای علوم اجتماعی**، انتشارات سنبله.
- اونق، نازمحمد، (۱۳۸۴)، **بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی (مطالعه موردی: گنبد کاووس)**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- پاسبان، فاطمه، (۱۳۸۶)، **بررسی عوامل مؤثر بر اشتغال غیرزراعی در استان خراسان**. اقتصاد کشاورزی (اقتصاد و کشاورزی)، سال ۱، شماره ۲، صص ۱۸ـ۱.
- پورطاهری، مهدی، عبدالرضا رکن الدین افتخاری و احدالله فتاحی، (۱۳۹۰)، **ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی مطالعه موردی: دهستان خاوه ی شمالی، استان لرستان**، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۶، صص ۳۱ـ۱۳.
- تقدیسی، احمد، سکینه کرمشاهی و محسن شایان، (۱۳۹۷)، **ارزیابی رویکرد متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در دستیابی به توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دره شهر)**، جغرافیا و روابط انسانی، سال ۱، شماره ۲، صص ۶۲۲-۶۰۹.
- حیدری‌مکرر، حمید، (۱۳۸۹)، **نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی و تولیدات کشاورزی به عنوان رویکردی مطلوب برای توسعه پایدار نواحی روستایی نیمه بیابانی نمونه موردی: شهرستان زهک**، رساله ی دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- خادم الحسینی، احمد، حسین منصوریان و محمدحسین ستاری، (۱۳۸۹)، **سنجش کیفیت ذهنی زندگی در نواحی شهری(مطالعه ی موردی: شهر نورآباد، استان لرستان)**، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال ۱، شماره ۳، صص ۶۰-۴۵.
- رضوانی، محمدرضا و حسین منصوریان، (۱۳۸۷)، **سنجش کیفیت ندگی: بررسی مفاهیم، شاخص ها، مدل ها و ارائه مدل پیشنهادی برای نواحی روستایی**، فصلنامه روستا و توسعه، سال۱۱، شماره ۳، صص ۲۶-۱.
- رضوانی، محمدرضا، حسین منصوریان و فاطمه احمدی، (۱۳۸۹)، **ارتقای روستاها به شهر و نقش آن در بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی (مطالعه موردی: شهرهای فیروزآباد وصاحب در استان های لرستان و کردستان)**، پژوهش‌های روستایی، سال ۱، شماره ۱، صص ۶۵-۳۳.
- رضوانی، محمدرضا، علیرضا شکیبا و حسین منصوریان، (۱۳۸۷)، **ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی**، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۸، شماره ۳۰ و ۳۱، صص ۵۹ـ۳۵.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، سید محمد موسوی، مهدی پورطاهری، و منوچهر فرج زاده اصل، (۱۳۹۳)، **تحلیل نقش تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی، مطالعه‌ی موردی: مناطق در معرض خشکسالی استان اصفهان**، پژوهش‌های روستایی، سال ۵ ، شماره ۳، صص ۶۶۲ـ۶۳۹.
- رهبری، مهناز، ناصر شفیعی ثابت و زینب رضایی، (۱۳۹۶)، **تحلیل عوامل مؤثر بر تنوع بخشی اقتصاد غیرکشاورزی و اثرات آن بر پایداری سکونتگاه های روستایی (مطالعه موردی: بخش سرولایت شهرستان نیشابور)**، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال ۱۵، شماره ۱، پیاپی ۲۸، صص ۲۵۸-۲۳۷.
- سالارپور، ماشاالله و سیدمهدی خدادادی حسینی، (۱۳۹۴)، **ارزیابی تنوع درآمدی روستاییان شهرستان زابل**، مجله پژوهش‌های اقتصاد روستا، سال ۲، شماره ۴، صص ۸۰-۶۸.
- شفیق، مسعود و علی بدقار، (۱۳۸۰)، **تحول عمران و توسعه ی روستایی در ایران: مروری بر وضعیت کنونی، روند تحولات، چشم انداز آتی و چالش های توسعه**، معاونت عمران و صنایع روستایی، وزارت جهاد کشاورزی.
- صادقی چم چنگی، سلیمان، احمد تقدیسی و سیداسکندر صیدایی، (۱۳۹۵)، **تأثیر تنوع اقتصادی بر پایداری نواحی روستایی (مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان شهر کرد)**، مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۳، پیاپی ۱۵، صص ۳۷-۲۵.
- علوی‌زاده، سیدامیرمحمد، (۱۳۸۹)، **نقش متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی(مطالعه موردی: شهرستان سمیرم)**، رساله ی دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- علی پور، علیرضا و موسوی، سید حبیب اله، (۱۳۹۷)، **تحلیل اثرات رشد بخش غیرکشاورزی بر مهاجرت نیروی کار از بخش کشاورزی در ایران**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۷، شماره ۲۶، صص ۱۸۹-۲۱۰.
- عنبری، موسی، (۱۳۸۹)، **بررسی کیفیت زندگی در ایران (۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵)**، مجله توسعه روستایی، سال ۱، شماره ۲، صص ۱۸۱-۱۴۹.
- غیاثوند، احمد، (۱۳۹۲)، **کاربرد آمار و نرم‌افزار SPSS در تحلیل داده‌ها**، تهران: نشر تیسا.
- قاسمی، مریم و جعفر جوان، (۱۳۹۳)، **تبیین رابطه ی تنوع بخشی فعالیت های اقتصادی و توسعه ی پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان مشهد**، پژوهش‌های روستایی، سال ۵، شماره ۲، صص ۲۶۲ـ۲۳۷.
- قاسمی، مریم، (۱۳۸۹)، **پایدارسازی جمعیتی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان مشهد با تأکید بر رویکرد متنوع سازی فعالیت های اقتصادی**، رساله ی دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- قاسمی، مریم، نشاط امیدوار، الهام عاشوری و زهرا نسیمی، (۱۳۹۶)، **بررسی تطبیقی کیفیت زندگی روستائیان مهاجر به روستاهای پیراشهری (مطالعه موردی: دهستان تبادکان شهرستان مشهد)**، جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال ۱۵ شماره ۲۸، صص ۲۸-۱.
- قدمی، مصطفی، ناصر علی قلی زاده فیروز جایی و مهدی رمضان زاده لسبویی، (۱۳۸۹)، **بررسی نقش گردشگری در تغییرات کیفیت زندگی مقصد ـ نمونه مورد مطالعه: دهستان کلارآباد، شهرستان تنکابن، مازندران**، مطالعات اجتماعی ایران، سال ۱۱، صص ۱۷۴-۱۵۲.
- کریمی، کبری و اسماعیل کرمی‌دهکردی، (۱۳۹۴)، **بهره‌برداری از مراتع و لزوم متنوع سازی معیشت خانوارهای روستایی، مطالعه ی موردی: شهرستان ماهنشان**، پژوهش های روستایی، سال۶ ، شماره ۲، صص ۳۶۸ـ۳۴۳.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

- کوچکی، عوض، (۱۳۷۷)، **تنوع زیستی و سلامت جوامع**، دومین گردهمایی زعفران و زراعت گیاهان دارویی، گناباد.
- کهنه‌پوشی، سیدهادی، (۱۳۹۲)، **تحلیل امکانات و موانع متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در روستاهای مرزی(مطالعه موردی: شهرستان مریوان)**، رساله ی دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- مجتهدی، مهرداد، (۱۳۹۴)، **عوامل مؤثر بر تنوع منابع درآمدی خانوارهای روستایی بخش آبش احمد شهرستان کلیبر**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم کشاورزی، دانشگاه تبریز.
- محمدی یگانه، بهروز، مهدی چراغی و محمد ولائی، (۱۳۹۲)، **نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی، با تأکید بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی مطالعه موردی: روستای قپچاق شهرستان میاندوآب**، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۳، شماره ۳۰، صص ۲۵-۷.
- محمدی، سعدی و خدیجه رستمی، (۱۳۹۸)، **تدوین راهبردهای متنوع سازی اقتصاد روستاها مورد: بخش خاوو میرآباد در شهرستان مریوان**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۸، شماره ۲۸، صص ۲۰۱-۲۲۲.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن، حسنعلی فرجی سبکبار و سیروس حجت شمامی، (۱۳۹۸)، **تحلیل موانع و قابلیت های تنوع بخشی فعالیت ها در اقتصاد روستایی مورد: بخش رحمت آباد و بلوکات شهرستان رودبار**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۸، شماره ۲۷، صص ۱-۲۰.
- معصومی، احسان و داریوش حیاتی، (۱۳۹۶)، **جهت دهی توسعه روستایی از طریق راهبرد کارآفرینانه اقتصاد غیرزراعی**، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد ۴، شماره ۳، صص ۸۷-۷۱.
- نقوی، محمد رضا، (۱۳۹۱)، **سنجش کیفیت اجتماعی زندگی نواحی روستایی با معیار فاصله از مرکز شهر با استفاده از مدل تکنیک بردار ویژه ،نمونه موردی: روستاهای چهار قلعه ی شهرستان بهشهر**، نگرش های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۱۴، صص ۱۳۸-۱۲۳.
- نوغانی، محسن، احمدرضا اصغرپور ماسوله، شیما صفا و مهدی کرمانی، (۱۳۸۷)، **کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد**، مجله ی علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال ۵، صص ۱۴۰ـ۱۱۱.
- Ajani, E. N., & Igbokwe, E. M. (2014). **Prospects of occupational diversification among rural women in sub-Saharan Africa: A review**. *Journal of Agricultural Extension and Rural Development*, *6*(2), 69-74.
- Amanze. J. O., Ezeh. C. I., & Okoronkwo. M. O., (2015), **Pattern of Income Diversification Strategies among Rural Farmers in Nnewi North Local Government Area of Anambra State**, Journalof Economics and Sustainable Development, 6(5). 109-116.
- Asmah .E. E., (2011), **Rural livelihood diversification and agricultural household welfare in Ghana, Journal of Development and Agricultural Economics**, 3(7), 325-334.
- Babatunde. R. O., & Qaim. M., (2009), **Patterns of income diversification in rural Nigeria: determinants and impacts,** Quarterly journal of international agriculture, 48(4), 305-320.
- Cagliero, R., Cristiano, S., Pierangeli, F., & Tarangioli, S. (2011, February). **Evaluating the Improvement of Quality of Life in Rural Areas**. In *122nd EAAE Seminar "Evidencebased agricultural and rural policy making: methodological and empirical challenges of policy evaluation* (pp. 17-18).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

- Chun, N., & Makiko, W. (2011). **Can Skill Diversification Improve Welfare in Rural Areas? Evidence from the Rural Skills Development Project in Bhutan.** *Evidence from the Rural Skills Development Project in Bhutan (June 1, 2011). Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, (260).
- Cummins, Robert A. (1997), "**Assessing quality of life" in Brown**, Roy (ed.) Quality of Life for People With Disabilities: Models, Research and Practice. Cheltenham: Stanley Thornes.
- Cummins, Robert A. (2000), **"Objective and subjective quality of life: an interactive model**", Social Indicators Research. Vol. 52, No. 1.
- Ellis, F. (1998). **Household strategies and rural livelihood diversification.** The journal of development studies, 35(1), 1-38.
- Escobal, J. (2001). **The determinants of nonfarm income diversification in rural Peru.** *World Development*, *29*(3), 497-508.
- Esmit, D., 2002, **Quality of Life: Social Welfare, and Social Justice**, Translator by Hatami Nejad and Ardabile, Journal Information Political- economical, pp.185-186.
- Gibson, J., & Olivia, S. (2010). **The effect of infrastructure access and quality on non-farm enterprises in rural Indonesia**. *World Development*, *38*(5), 717-726.
- Hagerty, Michael R. et al., (2001), "**Quality of life indexes for national policy: review and agenda for research**". Social Indicators Research.Vol. 55, No. 1.
- Harriss, J., Breman, J., & Mundle, S. (1991). **Agriculture/non agriculture linkages and the diversification of rural economic activity: a south Indian case study**. *Rural transformation in Asia*, 429-457.
- Himanshu. H., Lanjouw, P., Mukhopadhyay. A., & Murgai. R., (2011), **Non-farm diversification and rural poverty decline: a perspective from Indian** sample survey and village study data.
- Hoang. T. X., Pham. C. S., & Ulubaşoğlu. M. A., (2014), **Non-Farm Activity, Household Expenditure, and Poverty Reduction in Rural Vietnam**: 2002–2008, World Development, ٦٤,٥٥٤-٥٦٨.
- Imai. K. S., Gaiha. R., & Thapa. G., (2015), **Does non-farm sector employment reduce rural poverty and vulnerability? Evidence from Vietnam and India**, Journal of Asian Economics, 36, 47-61.
- Johny. J., Wichmann. B., & Swallow. B., (2014), **Role of Social Networks in Diversification of Income Sources in Rural India,** In Selected paper at the Agricultural and Applied Economics Association's 2014 (AAEA) Annual Meeting.
- Kamp, Irene van, Leidelmeijer, Kees (2003). **Marsman, Gooitske and de Hollander, Augustinus. Urban environmental quality and human well – being: Towards a conceptual framework and demarcation of concepts: a literature study**, Landscape and Urban Planning. NO 65.
- KRUSZLICIKA, M., CHIRIţESCU, V., GAVRILESCU, C., Oana-Ioana, P. O. P., & ANDREI, D. R. (2012). **Non-Agricultural Activities and Potential Sustainability of Farms in Romania**. *Bulletin of University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine Cluj-Napoca. Horticulture*, *69*(2).
- Lange, A., Piorr, A., Siebert, R., & Zasada, I. (2013). **Spatial differentiation of farm diversification: How rural attractiveness and vicinity to cities determine farm households' response to the CAP**. *Land Use Policy*, *31*, 136-144.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

- Layard, R. (2005) **Happiness: Lessons from a new science**. New York and London: Penguin. Layard, Rethinking Public Economics: the Implications of Rivalry and Habit.
- Niehof, A. (2004). **The significance of diversification for rural livelihood systems.** *Food policy*, *29*(4), 321-338.
- Olale. E., & Henson. S., 2013, **The impact of income diversification among fishing communities in Western Kenya**, Food Policy, 43, 90-99.
- Pacione, M. (1995), **The Use of Objective and Subjective Measures of Quality of Life in Human Geography**, Prog. Hum. Geogr. 6.
- Rahman, S. (2009). **Whether crop diversification is a desired strategy for agricultural growth in Bangladesh?** *Food Policy*, *34*(4), 340-349.
- Raphael, D., et al. (1996), Measuring the Quality of Life in Older Persons:A Model with Implications for Community and Public Health Nursing. Toronto Center for Health Promotion, University of Toronto.
- Reardon, T. (1997). **Using evidence of household income diversification to inform study of the rural nonfarm labor market in Africa**. *World development*, *25*(5), 735-747.
- Reardon, T., Berdegué, J., & Escobar, G. (2001). **Rural nonfarm employment and incomes in Latin America: overview and policy implications**. *World development*, *29*(3), 395-409.
- Schalock, Robert L. (2000), "**Three decades of quality of life**". Focus on Autism and Other Developmental Disabilities. Vol. 15, No. 2.
- Schneider. S., & Niederle. P. A., (2010), **Resistance strategies and diversification of rural livelihoods: the construction of autonomy among Brazilian family farmers**, The journal of peasant studies, 37(2), ۳۷۹-٤٠٥.
- TURTOI. C., GAVRILESCU. C., & Camelia. T. O. M. A., (2012), **Diversification of Activity in the Romanian Family Farms**, Bulletin of University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine Cluj-Napoca, Horticulture, 69(2).
- World Bank, (2007), **Rural Non-Farm Economy**, Retrieved from: http://go.worldbank.org/19NI77.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]